

MURAT IV
XVII

BAÇDAT'IN FETHİ

ERCAN ÇAM

ABBAS LEZGİ

İÇİNDEKİLER

A)	ÖNSÖZ	3
B)	GİRİŞ	4
C)	SEFER HAZIRLIKLARI	8
	I- Asker Toplama ve İaşe İkmali	9
	II- Silah ve Cephane Temini	11
	III- Nakliye İşleri	12
	IV- Osmanlı - İran Hududundaki Kalelerin Tahkimi	13
Ç)	SULTAN IV. MURAD'IN BAĞDAD SEFERİ	14
	I- Safevilerin Hazırlıkları	18
	II- Ordunun Bağdad'a Ulaşması ve Kuşatma Hazırlığı	19
	III- Muhasara ve Fetih	20
	IV- Sultan IV. Murad'ın İstanbul'a Dönüşü	24
D)	SONUÇ	25
E)	DEĞERLENDİRME	26
F)	EKLER	27
G)	KAYNAKÇA	29

ÖNSÖZ

Aslında her şey yaratılış ile başlıyor yani varlık, varlığın özünden insana verince, sonra insan sebep-i evvelini arıyor bakıyor ki her yazgının bir sonu var işte o zaman anlıyor kendisinin fani yaratıcısının baki olduğunu, bekanın ancak Allah'ın isimlerinin yüceltilmesi ile mümkün olduğunu anlayan İslam ahalisi hakim olduğu yörelerde muhtelif eserler bina ederek şehirleşmeyi bu minvalde dile getiriyor. Tarihler sürüp giderken hakimiyet mücadelesi farklı şehirlerde farklı coğrafyalarda devam ediyor. Osmanlı üstlendiği misyon ve vizyon gereği İslam dünyasının hamiliğini yerine getirirken baki olanın yaratan olduğunu unutmuyor. Eşref-i mahlukat için kurulmuş olan bu şehirlere gereken önemi gösteriyor çünkü şehir demenin insan demek olduğunu biliyor. Bundan ötürü her şehrin Osmanlı Devleti için ayrı bir yeri var ama Bağdad çok ayrı çünkü tarihler hep bu şehri gösteriyor burası adeta ilim-kültür-sanat merkezi nitekim dilimizde "Yanlış hesap Bağdat'tan döner, Ana gibi yar Bağdat gibi diyar olmaz" gibi deyişler de Bağdat'ın ehemmiyetini göstermesi açısından önemlidir.

ERCAN ÇAM

23.09.2024

GİRİŞ

Safevi Devleti, 1501 yılında Şah İsmail (1501-1524) tarafından Azerbaycan'da kurulmuştur. İsmail'in Şah ünvanını kullanması ve Şii İslam'ın *İmamiye* formunu devletin resmi dini ilan etmesi, Fars ve İran tarihinin dönüm noktası olmuştur.¹ Şah İsmail döneminde Şiiliğin bu derece ön plana çıkarılmasının temel nedeni, Sünni Osmanlı ve Özbeklere karşı sağlam bir dini - siyasi politika oluşturma arzusudur. Bu politikanın temellerine inildiğinde ise Osmanlı - Safevi mücadelesinin, iki devletin birbirine üstünlük sağlama çabasından çok, Sünni - Şii çatışması ve bu çatışmanın siyasi tezahürleri olduğunu görüyoruz.² Bu temel nedenin yanında, Osmanlı ve Safevi Devletlerini karşı karşıya getiren birkaç farklı neden daha vardır. Bunlardan en önemlisi Orta Asya'dan gelen ve Akdeniz'e kadar uzanan ticaret yollarına egemen olma düşüncesine dayanmaktadır³. Diğer bir neden ise Anadolu'nun siyasi ve kültürel birliğini bozma çabası içinde olan Safevilere karşı, Osmanlı Devletinin nefis-i müdafaasıdır⁴.

Osmanlı ve Safevilerin ilk büyük çarpışması, XVI. Yüzyılda, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminde olmuştur. Şah İsmail'in, ülkesini genişletmek için Orta ve Doğu Anadolu'ya yönelmesi ve buradaki Türkmen nüfus üzerinde hakimiyet kurmaya çalışması, Yavuz Sultan Selim'in ise, Devletini korumak ve Anadolu'daki Şii propagandasını ortadan kaldırmak istemesi, 1514 Çaldıran savaşını kaçınılmaz hale getirdi. 23 Ağustos 1514'te yapılan Çaldıran savaşında, Safevi Şahı İsmail'e büyük bir darbe vuruldu ve bu dönemin ardından, aralıklarla yaklaşık 250 yıl sürecek mücadele başlamış oldu. 1518 yılında Yavuz Sultan Selim, Safevileri ortadan kaldırmak amacıyla İran üzerine tekrar yürüyüşe geçti. Ancak Fırat kıyılarına gelindiğinde, orduda huzursuzluk çıkması, Yavuz Sultan Selim'in bu seferden vazgeçmesine sebep oldu⁵. Şah İsmail döneminden sonra, Safevilerin Osmanlıya karşı meydan savaşlarından daima kaçındıkları, buna karşın küçük gruplar halinde Osmanlı ordusuna saldırarak, yıpratma savaşı izledikleri söylenebilir. Özellikle Yavuz Sultan Selim döneminde, Safevilerin Çaldıran'da aldıkları darbe, onlar için büyük bir ders olmuştur.

Safevilerin bu taktiklerine karşın Osmanlılar, Doğu Anadolu'daki stratejik öneme sahip kaleleri tahkim ettiği gibi, bu bölgedeki aşiretlerden, Safevilere yardımda bulunan ve onları destekleyenler şiddetle cezalandırıldı. Ayrıca Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da ki kalabalık ve köklü bazı aşiretlerin Balkanlarda istihdam

---

¹Mirza Abbaslı, "Safevilerin Kökenine Dair", **Bellekten**, c.40, S. 158, T.T.K. Basımevi, Ankara 1976, s.287-288.

² H. Mustafa Eravcı, "Safevi Hanedanı", **Türkler Ansiklopedisi**, c.VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.882.

³ Vecih Kevserani, **Osmanlı ve Safevilerde Din-Devlet İlişkisi**, Çev. Muhlis Canyürek, Denge Yayınları, İstanbul 1992, s.75-80.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, 15. 17. Yüzyıllar**, İstanbul 1999, s.75.

⁵ Remzi Kılıç, **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı - İran Siyasi Antlaşmaları**, Tez Yayınları, İstanbul 2001, s.25.

edilmek üzere göç ettirildiği de bilinmektedir.⁶ Buna rağmen Osmanlı - Safevi mücadelesi son bulmadı. 1520 yılında Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), babası Yavuz Sultan Selim'in yerine tahta geçti ve Avrupa'ya yapacağı seferlerde, arkasında bir tehlike bırakmamak için Safevilere antlaşma çağrısı yaptı. Bu çağrıya karşı, Safevi Şahı İsmail'den olumlu bir cevap gelmedi.⁷ Şah İsmail'in 1524 yılında ölümünün ardından Safevi tahtına Şah Tahmasb (1524-1576) geçti. Kanuni Sultan Süleyman, Şah Tahmasb'ın tahta çıkışını tebrik etmediği gibi, 1525 yılında Safevi Şahına tehdit dolu bir mektup yolladı ve yakında İran üzerine sefere çıkacağını bildirdi.⁸ 1529 yılında, Bağdad valisi olan Musullu kabilesinden Zülfikar Han, Şah Tahmasb yerine Osmanlı'ya bağlılığını bildirdi ve Kanuni Sultan Süleyman adına para bastırdı. Bunun üzerine Şah Tahmasb, Bağdad'ı tekrar ele geçirmek gayesiyle harekete geçti. Zülfikar Han, kardeşlerinin ihaneti sebebiyle Safevilere mağlup olunca, Şah Tahmasb Bağdad'a vali olarak Şerefeddinoğlu Tekeli Mehmed Hanı atadı. Bunun yanında, Bitlis hakimi Şeref Hanın Safevilere bağlılığını bildirmesi, Şah Tahmasb'ın Osmanlı içlerine casuslar yollayarak Şiilik propagandası yaptırması, Kanuni Sultan Süleyman'ın doğu seferini kaçınılmaz hale getirdi.⁹

Batı sınırındaki işlerini tamamlayan Kanuni Sultan Süleyman, 1534 yılında İrakeyn seferine çıktı. Kanuni Sultan Süleyman önce Azerbaycan'a yürüdü ve Tebriz'i aldı. Safeviler bunun üzerine başkentlerini Kazvin'e taşıdılar. Şah Tahmasb, Çaldıran'da alınan mağlubiyeti bildiği için, Osmanlı ordusuyla meydan savaşı yapmaktan kaçındı ve İran içlerine çekilerek yıpratma savaşını denedi. Ardından Kanuni Sultan Süleyman Irak'a yürüdüğü sırada, Tekeli Mehmed Han kendisine karşı oluşan muhalefet yüzünden Bağdad'ı terk etti ve halk bu olay üzerine şehrin anahtarlarını Veziriazam İbrahim Paşaya verdi. Böylece 1 Aralık 1534'de Kanuni Sultan Süleyman Bağdad'ı teslim aldı ve Bağdad'ta uzun yıllar sürecek olan Osmanlı hakimiyeti başlamış oldu. Kanuni Sultan Süleyman, şehirde kaldığı 4 ay içinde, Kazımiyye'de Safevilerin yapımına başladığı camiyi tamamlattı. İmam-ı Azam'ın mezarını buldurup, burada türbe, cami ve medrese yaptırdı. Azamiyye kalesini yaptırtarak, Bağdad dönüşünde buraya Diyarbekir eski Beylerbeyi Süleyman Paşayı vali olarak tayin etti.¹⁰

Bu gelişmelere rağmen, 1534 - 1535 İrakeyn seferi, Safevilere karşı kesin bir zafere dönüşmedi ve o an için Safevi tehlikesinin bertaraf edilemeyeceği anlaşıldı. Safevi Şahı Tahmasb'ın meydan savaşından kaçınması, bu durumda oldukça etkili olmuştur.¹¹ 1553'e gelindiğinde Şah Tahmasb, yine Doğu Anadolu'da karışıklar çıkarmaya başlamış ve bu bölgedeki halka mektuplar yollayıp, Erdebil dergahına

⁶ Faruk Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1992, s. 154,155.

⁷ Remzi Kılıç, **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı - İran Siyasi Antlaşmaları**, Tez Yayınları, İstanbul 2001,s.29.

⁸ Kılıç, **a.g.e.**, s.33.

⁹ Kılıç, **a.g.e.**, s.33-37.

¹⁰ Yusuf Halaçoğlu, "Bağdad, Osmanlı Dönemi", **T.D.V.İ.A.**, c.IV, İstanbul 1991, s.433.

¹¹ Fahamettin Başar, "Safeviler", **D.G.B.İ.T.**, c.IX, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, s.543.

bağlılıklarını devam ettirmelerini istemiştir. Ardından da Van üzerine bir ordu yollayıp, Van Gölünün kuzey kıyısındaki kaleleri ele geçirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Kanuni Sultan Süleyman, 28 Ağustos 1553'de üçüncü ve son büyük doğu seferine çıktı. Bu son doğu seferi neticesinde Osmanlı ordusu, Aras nehri üzerinden Nahçıvan'ın ötesine ulaşamadı. Nitekim Safeviler meydan savaşı yapmaktan kaçınıyorlar ve Osmanlı ordusu üzerlerine geldikçe İran'ın içlerine kaçıyorlardı. Yinede 10 Temmuz-30 Temmuz 1554 arasındaki 20 gün zarfında, Safevilere büyük darbe vuruldu ve ardından ordu geri dönüş yoluna çıktı.¹² Kanuni Sultan Süleyman Amasya'ya döndüğünde, Şah Tahmasb'ın elçisi geldi. İki tarafta yıllar süren savaşlardan bıkmıştı ve Safevilerle Amasya antlaşması (29 Mayıs 1555) imzalandı.¹³ 1514 Çaldıran'dan bu yana 41 yıl geçmişti ve bu sürede hiçbir antlaşma yapılmamıştı. Bu bakımdan Amasya antlaşması, Şah Tahmasb için bir başarı sayılabilir.

1555'den sonra her iki devlet de antlaşmaya büyük sadakat ve titizlikle uymuşlardır. Şehzade Bayezid ve oğullarının İran'a ilticası durumunda bile antlaşma çiğnenmemiştir. Sultan II. Selim (1566-1574) döneminde Şah Tahmasb, cülus tebriki için İstanbul'a birçok hediye ve elçiler yollamıştır. Bu iyi ilişkiler çerçevesinde, 16 Şubat 1568'de Amasya antlaşması yinelenmiştir. 1574 yılında Şah Tahmasb, II. Selim'in yerine tahta geçen III. Murad'a (1574-1595) birçok hediye ve tebrik mektupları yollamıştır. Şah Tahmasb, Amasya antlaşmasının devamını istemesine rağmen, 1576'da ölmüş ve yerine geçen Şah II. İsmail (1576-1577) döneminde barış bozulmaya başlamıştır. Şah II. İsmail'in ölümünden sonra, 1577'de Muhammed Hüdabende (1577-1586) başa geçmiş ve bu dönemde Osmanlı – Safevi ilişkileri yine gerilmeye başlamıştır.¹⁵

İran'da, küçük yaşta başa geçen Şah I. Abbas (1587-1629) dönemiyle beraber tekrar toparlanma ve güçlenme sürecine girildi. 1578-1590 savaşları sonunda imzalanan Ferhat Paşa Antlaşması ile, Osmanlı Devleti Şah Abbas'ı bir süreliğine durdurmayı başardı.¹⁶ III. Murad vefat edip, yerine III. Mehmed (1595-1603) tahta çıkmıştı. III. Mehmed başa geçer geçmez Şah Abbas, tebrik için kalabalık bir heyet hazırlayıp, birçok hediyelerle beraber bu heyeti İstanbul'a yollamıştır. Bu şekilde III. Mehmed dönemi karşılıklı mektuplaşmalar ve hediyeler yollanılarak, dostluk havası içinde geçmiştir.¹⁷

III. Mehmed'in vefatından sonra Osmanlı tahtına I. Ahmed (1603-1617) geçen Sultan karşısında Celali isyanlarını buldu. Bu iç mesele, dış politikayı da etkilediği gibi, Padişah 1606'da Zivatoruk Antlaşmasını imzalayarak, Avrupa'da yayılmanın artık mümkün olmadığını, hatta Avusturya gibi bir devletin bile bundan böyle Osmanlıya denk sayıldığını kabul etmiştir. Şah Abbas, 1598'de Özbeklere karşı büyük bir zafer kazandı ve 1603'de Osmanlıya saldırdı. 1604 yılında, 7 aylık kuşatma sonucu Revan'ı ele geçirdi. Osmanlı Devleti ise, batıda devam eden savaşlardan ve içerideki Celali ayaklanmalarından dolayı Safevilere karşılık

¹² Remzi Kılıç, **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı - İran Siyasi Antlaşmaları**, Tez Yayınları, İstanbul 2001, s.60-63.

¹³ Kılıç, **a.g.e.**, s.75-77.

¹⁴ Oktay Efendiyev, "Şah Tahmasb'ın Şahsiyetine Dair", **T.A.**, c.VI, s.921-923.

¹⁵ Kılıç, **a.g.e.**, s.89.

¹⁶ Fahamettin Başar, "Safeviler", **D.G.B.İ.T.**, c.IX, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, s.547.

¹⁷ Kılıç, **a.g.e.**, s.141-143.

veremiyordu. 1607'ye gelindiğinde, Amasya Antlaşmasında Safevi toprağı olarak tanımlanmış bölgelerdeki Osmanlı birlikleri çıkarıldı ve yine aynı yıl içinde Tebriz ele geçirildi.¹⁸

Bu dönemden sonra Osmanlı - Safevi çekişmesi yine hız kazandı ve sonunda 20 Kasım 1612 Nasuh Paşa Antlaşması imzalandı. Böylece Şah Abbas, daha önce Ferhat Paşa Antlaşması ile kaybettiğı yerlerin tamamını geri almayı başardı.¹⁹ Ancak bu antlaşmanın uzun süreli olmayacağı ve bozulacağı daha başından belliydi. Nitekim Osmanlılar için Azerbaycan ve Kafkaslarda kaybedilen yerlerin önemi çok büyüktü. Bu nedenden dolayı, 1615 yılında Osmanlı ve Safevi Devletleri arasında çatışmalar tekrar başladı. 26 Eylül 1618'de Serav Antlaşması imzalandı.²⁰ Ancak bu barış antlaşması da uzun süreli olamamıştır. İçeride yaşanan Celali isyanları, İstanbul'da ki kargaşa ve Doğuda alınan yenilgiler, Osmanlıya karşı Şah Abbas'a aradığı fırsatı vermiştir. 1619'a kadar geçen sürede Şah Abbas, Irak'ta olmasa da Gürcistan ve Azerbaycan'ın büyük kısmında hakim güç haline geldi. Osmanlı'nın içeride ve dışarıda birçok mesele ile boğuştuğunu gören Şah, daha önce Serav antlaşmasında verdiği sözü yeniden unutarak, bu defa gözünü Bağdad'a dikti.²¹

Safevi Şahlarının Bağdad'a yönelmesinin arka planında, Irak bölgesinde bulunan Bağdad, Musul, Halep vb. şehirlere geçen ve denize ulaşan oradan da Avrupaya uzanan ticaret yollarını ele geçirerek Akdeniz'e ulaşmak, bunun yanında Osmanlı ve Safevi Devletleri arasındaki ticarete önemli bir yere sahip olan Hac ticaret yollarını kontrol altına almak düşüncesi olduğu söylenebilir.²² Nitekim Şah İsmail'in Bağdad'ı ele geçirdikten sonra, Musa el-Kazım için bir türbe yaptırıp, Bağdad'a "*halifetü'l-hulefa-Halifelerin Halifesi*" namıyla bir vali tayin etmesi sonucunda İranlı tüccarlar Bağdad'a yönelmeye başlamış ve ticari olarak Bağdad büyük önem kazanmıştır.²³ Musul ve Erzurum'un Doğudan veya Güneyden Anadolu'ya ulaşmak isteyen güçlerin ana giriş noktaları olduğu görülür. Aynı şekilde İstanbul'a ve denizlere ulaşan yollar da buradan geçmektedir. Tebriz, kuzeyden Ermenistan ve Anadolu'ya ulaşan yolun giriş noktasıydı. Bu iki ana yol Tebriz'de birleşerek, Sivas, Diyarbakir, Musul ve Bağdad'tan Basra Körfezine ulaşıyorlardı. Musul yolu ise Halep, İskenderun ve İstanbul'a ayrılan yolların kavşağıydı. Tüm bu yolların güvenliğinin sağlanması için, Azerbaycan'da Tebriz ve Irak'ta da Bağdad'a hakim olmak gerekiyordu. İmam Musa ve en büyük sünni mezhebi olan Hanefiliğin kurucusu İmam-ı Azam Ebu Hanefi'nin türbelerinin bu şehirde bulunması, Kербela ve Necef gibi, Şiilerin kutsal saydıkları mekanları barındırması, Bağdad'ın önemini bir kat daha arttırmıştır.²⁴

¹⁸ H. Mustafa Eravcı, "Safevi Hanedanı", **Türkler Ansiklopedisi**, c.VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.888-889.

¹⁹ Bekir Kütükoğlu, **Osmanlı - İran Siyasi Münasebetleri, (1578-1612)**, İstanbul Yayınları, İstanbul 1992, s.278.

²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.III, Kısım I, T.T.K. Yayınları, Ankara 1983, s.67-68.

²¹ Mehmet Saray, **Türk-İran İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s.50.

²² Abdurrahman Ateş, **Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2001, s.86.

²³ Abdülaziz-ed Duri, "Bağdad, Genel Bakış", **T.D.V.İ.A.**, c.IV, s.433.

²⁴ Yusuf Halaçoğlu, "Bağdad, Osmanlı Dönemi", **T.D.V.İ.A.**, c.IV, İstanbul 1991, s.433.

SEFER HAZIRLIKLARI

Bağdad, son olarak 1630 yılında Hüsrev Paşa tarafından kuşatılmış ve o başarısızlığın ardından, Bağdad üzerine bir daha yürünememişti. Nitekim 1623'den bu yana, 15 yıldır Bağdad Safevilerin elindeydi. Revan'ın ele geçirilmesinden kısa süre sonra tekrar elden çıkması, Sultanın Safevilere duyduğu kını iyice arttırmış ve Doğuya yapılacak ikinci sefer kaçınılmaz hale getirmişti. Daha Revan seferi dönüşünde Sultan, bu ikinci Doğu seferi için hazırlıklara başlamıştı. Ancak Veziriazam Mehmed Paşa sadarettten indirilip, yerine Bayram Paşa tayin edilmişti.²⁵

Şah Safi ise Sultanın sefer hazırlığında olduğunu haber alınca, Maksud Han isimli elçisini İstanbul'a yolladı. Bayram Paşa bu elçinin gelişini Sultana bildirmişti. Elçinin getirdiği mektup beğenilmediği gibi sefer hazırlıkları başlamıştı ve bu elçiye cevabın Bağdad'da verileceği bildirildi. Bu konuyla ilgili Diyarbekir Beylerbeyine bir hüküm yollanıp haberdar edildi ve gelen giden elçilerin güvenliğinin sağlanması emredildi. Elçi Davud Paşa sarayına hapis olundu ve İstanbul'da ona haber getirip götürmeye çalışanlar öldürüldü.²⁶

Veziriazam Bayram Paşa, yapılması kararlaştırılan Bağdad seferi hazırlıklarını tamamlamak için, 7 Mart 1637 (10 Şevval 1046)'da Üsküdar'a geçti. Ardından burada 13 gün kalıp, 20 Mart (23 Şevval)'de Anadolu'ya hareket etti. Bayram Paşa Üsküdar'dan çıkarken, İstanbul'dan, Amasya, Çorum, Malatya, Kars, Maraş, Rakka ve Şam Beylerbeylerine emirler yollayıp, Diyarbekir Beylerbeyi vezir Mehmed Paşanın emri altında toplanmaları, Bayram Paşanın Konya'ya uğradıktan sonra oraya geleceği bildirildi. Bayram Paşa Üsküdar'dan çıkıp, İznik, Ak-şehri, Bolu, Amasya ve Tokat'a ulaştı. Burada sefer mühimmatı için Arpa, Buğday, Peksimet ve diğer zahirelerden bir miktar topladı. Ardından da Kurban Bayramında Konya'ya ulaştı. Bayramı burada geçirip, toplanma yerinin Diyarbekir'den, yolu üzerinde bulunan Sivas'a naklini emretti. Konya'dan kalkılıp Sivas'a varıldı. Sivas'ta askere ulufeleri dağıtıldı. Muharrem ayı burada geçirilip, 1 Safer'de Ayıntab'a (Gaziantep) doğru yola çıkıldı. Antep'ten Birecik'e geçildi. Burada mühimmat kontrolü yapıp, Şahi toplardan birkaçıyla, daha önce toplanan zahire Musul'a sevk edildi. Ardından Kars ve Erzurum'daki sınır durumunu kontrol etti. Buralara asker takviyesi yapıp, Sultan'dan gelen emirle askerleri terhis etti ve kışlamak üzere Rebiülahir'de (Eylül) Amasya'ya geçti.²⁷

²⁵ Hutut-ı Hümayun Suretleri, vrk.196A,196B,197A,198A,199B,200A.

²⁶ Nezihi Aykut, "IV. Murad'ın Revan Seferi Menzilnamesi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, **Tarih Dergisi**, S. 34, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1984, s.183.

²⁷ Halil Sahillioğlu, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi=Bağdat Seferi Harp Jurnalı", **Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, c.II (1965), S. 3-4, T. T. K. Basımevi, Ankara 1993, s.11.

I- Asker Toplama ve İaşe İkmali

Bu sırada birçok eyalete İstanbul'dan emirler yollandı. Bağdad seferine katılmak üzere, sefer zamanına kadar silahlarıyla beraber askerlerin hazırlanması bildirildi. Aynı zamanda Sultan kendi kaleminden, Lahsa Beylerbeyi Ali Paşa oğlu Hasan Paşa ile Basra Beylerbeyi Ali Paşaya hükümler yolladı ve askerlerini hazırlayıp, Bağdad seferine geldiğinde orduya katılmalarını emretti.²⁸ Bu hatların yanında Bayram Paşaya da bir hat yollayıp, 7-8 bin lağımçı hazırlamasını emretti.²⁹ Ayrıca asker toplama işine özellikle dikkat etmesi, kimsenin alıkonulmaması ve seferde görev alacakların asıl orduya zamanında katılması hususunda bir emir yolladı. Bu sırada Van ve Şam valilerine, buralardaki Kürt aşiretlerinden sefer esnasında yararlanılacağı, bu sebeple iyi temaslarda bulunulması emredildi. Mısır'dan asker toplamak için Çapa Abdullah Ağa Mısır'a gönderilip, Mısır muhafazasına bu konu hakkında emir yollandı. Bu emirle Mısır'dan 3.000 kadar seçilmiş iyi tüfek kullanan asker hazırlanması ve bu askerlerin Çapa Abdullah Ağayla beraber orduya katılmaları emredildi.³⁰

Ordunun yiyecek ihtiyacı yanında, hayvanların arpa, saman, atların nallanması, top, barut, kağıt, top arabası, gemi, kelek ve köprü gibi ordunun sefer sırasında ihtiyaç duyacağı her türlü malzeme, iaşe hazırlıkları için de askerler görevlendirildi. Bu iaşelerin temininde harcanacak para için Müslim ve gayrimüslim halktan, olağanın dışında vergiler toplandı. Sadrazam Bayram Paşa Anadolu'ya geçtiğinde kış mevsimi olduğundan, önceleri zahire toplamak imkanı olmamıştır. Ancak baharın yaklaşmasıyla beraber bu işe hız verilmiş ve Beylerbeylerine gönderilen çeşitli emirlerle harman zamanı yaklaşınca, toplanan ve depolanan zahirelerin nereye getirileceği bildirilmiştir.³¹

Bayram Paşa, bahar başlarında Amasya'dan Halep'e, ordunun son ihtiyaçlarını karşılamak üzere yola çıktığında, önce Eskişehir ve Bolvadin arasındaki kadılara ardından da "her dört kilesi bir kamil kuruşa Buğday, her altı kilesi bir kamil kuruş kaydıyla, "Kilis'e bağlı Azez'den 5.000 kile Buğday, 25.000 kile Arpa, Birecik'ten 30.000 kile Arpa, Urfa'dan 30.000 kile Arpa, Hama'dan 30.000 kile Arpa, Bitlis'ten 10.000 kile Arpa ile 10.000 kile Buğday, Adana'dan 40.000 kile Arpa, Rakka'dan 20.000 kile Arpa ile 10.000 kile Buğday, Payas'tan 10.000 kile Arpa, Mardin ve Nusaybin'den 50.000 kile Arpa, Antakya'dan 10.000 kile Arpa" satın alınmıştır. Arpa ve Buğday'ın yanı sıra, Üsküdar'dan Musul'a kadar olan menzillerde, "841.436 akçelik ekmek, 24.899 akçelik un, 25.607 akçelik koyun, 12.475 akçelik bal, 26.343 akçelik yağ, 6.914 akçelik odun" satın alınması sonucu, toplam 796.000 ekmek, 11.200 kile un, 17.320 baş koyun, 17.995 okka yağ temin edilmiş oldu.³²

²⁸ Katip Çelebi (Hacı Halife), **Fezleke**, c.II, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul 1287, s.191.

²⁹ Graf Marsilli, **Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitai Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti**, Çev. M. Kaymakam Nazmi, Erkan-ı Harbiye Matbaası, Ankara 1934, s.95.

³⁰ **Hutut-ı Hümayun Suretleri**, vrk.202A.

³¹ Tahsin Ünal, "Savaşa Çıkan Osmanlı Ordusunda Lojistik İşleri- IV. Murad'ın Bağdat seferi Hazırlıkları", **Türk Kültürü Dergisi**, S.58, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1967, s.729.

³² Lütü Güçer, **XVI - XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, Sermet Matbaası, İstanbul 1964, s.186-200.

1637 yılında, İstanbul'dan çıkan ordunun Habur menziline kadar geçen 90 menzilde, yollanan emirlerle toplam 533.650 kile arpa, 886.000 ekme, 59.230 kile un hazırlanması emredildi. Bu toplanan zahireden arpanın kilesi 12 akçeden, ekmeğin adedi 2 akçeden, unun kilesi 20 akçeden, yağın okkası 12 akçeden, balın okkası 10 akçeden, Odunun arabası 20 akçeden, satın alındı. Bu zahirenin bir kısmı nakden satın alınırken, kalanının parası verilip, ordunun dönüş yolunda teslim alınmak üzere ambarlarda bırakıldı.³³ Bu kalan zahirenin, ordunun dönüşünde kullanılması hakkında ileriki konularda bilgi verilmekle beraber, Osmanlı ordusu; Üsküdar'dan Bağdad'a ve Bağdad'dan tekrar Üsküdar'a kadar olan yol ve 1 yıl, 7 ay, 28 günlük sürede, toplam 1.559.917 kile Arpa, 1.886.751 adet ekme ve 43.924 kile un tüketti. Ordunun bir diğer ihtiyacı olan Peksimet³⁴ hazırlanması için Beylerbeyleri, Kadı ve Defterdarlara "*ambarlarınızda bulunan mevcut terekeden peksimet tabh ve derambar idüp hıfz idesiz*" diyerek emirler yollandı. Aynı şekilde zahire nakli için bol miktarda çuval dokunulmuş ve yetmediği durumlarda halktan alınmıştır. Et ihtiyacını karşılamak için daha önceki seferlerden örnek alınıp, yaklaşık 100.000 koyunun lazım olduğu hesaplandı. Anadolu ve Rumeli'den 1,5 kuruş Narh karşılığı, daha Sultan sefere çıkmadan aylarca evvel koyunlar satın alındı. Rumeli'den alınan koyunlar Anadolu'ya geçirilip, ileride orduya dahil olmak üzere, Konya ovasında toplandı ve otlatıldı. Sonra da orduyla beraber Bağdad'a dek sürülecektir. Kesilen koyunların derileri atılmayıp, düzgün yüzölüp satıldıktan sonra, parası miriye gelir olarak kaydedildi.³⁵

---

³³ Lütfi Güçer, **XVI - XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, Sermet Matbaası, İstanbul 1964, s.186-200.

³⁴IV. Murad'ın Bağdad seferi sırasında her bir askere günde 700 gr. Peksimet verildiği belirlenmiştir. Ömer İşbilir, "Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmali", **T.A.**, c.X, s.152.

³⁵ Topçular Katibi Abdülkadir Efendi, **Topçular Katibi Abdülkadir Efendi Tarihi**, c.II, Haz. Ziya Yılmaz, T.T.K. Basımevi, Ankara 2003, vrk.497A.

II- Silah ve Cephane Temini

Ordunun ihtiyacı olan silahlardan en önemlisi hiç şüphesiz toplardı³⁶. Bayram Paşanın Amasya'ya kışlamak üzere gitmeden önce Birecik'teyken, iki büyük (yirmi okkalık gülle atan) Şahi topu Musul'a sevk etmişti. Bunun yanında, İstanbul'da cephane tedariki için, Süvari Mukabelecisi Mehmet Efendi ve Defterdar Hasan Efendi, sefer için gerekli olan silahların siparişlerini verdiler. İstanbul'daki usta top dökümcüleri top ve yuvalak (Gülle) dökümüne memur edildiler. Birecik'de dökülecek toplar için Halep'ten levazımat (Metris aletlerinden Kazma, Kürek, Fıtil) yollanacak, yine top dökümü için lazım olan toprak kalıplar, İstanbul Kağıthane ve Ayestefanya (İsfaniye)'den gemilere yüklenip, deniz yoluyla Payas'a nakledilecek, buradan Birecik'e yollanacaktı. Halep ve Birecik'te bulunan döküm ustalarının yanı sıra, bazı usta dökümcüler, Dökücüler Kethüdasıyla beraber İstanbul'dan Birecik'e yollandı³⁷

Anadolu'nun dışında, Bosna'da 25 Okkalık (Ellişer Livrelik) 5.000 yuvalak dökülmesi emredildi. 1636'dan beri çeşitli yerlerde Dane (Mermi) dökülüyordu. Mısır'dan her yıl yollanan 2.000 kantar barutun yanında, bu yıl 10.000 kantar daha hazırlanıp Payas'a yollanması istendi. Ancak üç bin kantar barut Payas'a yollanabildi. Kalan 9.000 kantarlık kısmın yollanması için Mısır Muhafızı Vezir Mehmed Paşaya emir yollandı.³⁸ Sefer için toplamda 40'a yakın Balyemez ve 200 Şahi top hazırlandı. İstanbul ve Birecik haricinde, Rumeli'de; Belgrat, İškodra ve Budin, Anadolu'da Halep, Van, Erzurum ve Kığı (Diyarbakır'ın ilçesidir), çap verilmek suretiyle top ve gülle dökülen diğer yerlerdir. Anadolu'da dökülen yuvalaklar, önce yol üzerindeki menzillerde toplanmış, sonra karadan Mekkare, nehirlerden de Gemi ve Keleklerle Musul'a nakledilmiştir. Bosna'da dökülen 5.000 yuvalağın yanında, Erzurum'da 15.000, Halep'te 1.500 yuvalak dökülüp Bağdad'a sevk edilmiştir. Bayram Paşa, sefer hazırlıkları esnasında lazım olan barutun temini için belli yerlere emirler yollayıp, barut hazırlatmış ve bunların nem almayan depolarda hazır tutulmasını istemiştir.³⁹

---

³⁶ Ümit Koç, "Klasik Dönem Osmanlı Sanayi Üzerine Bir Değerlendirme", **T.A.**, c.X, s.771-772.

³⁷ Topçular Katibi Abdülkadir Efendi, **Topçular Katibi Abdülkadir Efendi Tarihi**, c.II, Haz. Ziya Yılmaz, T.T.K. Yayınları, T.T.K. Basımevi, Ankara 2003, 487B.

³⁸ Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, c.II, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s.416.

³⁹ Ümit Koç, "Klasik Dönem Osmanlı Sanayi Üzerine Bir Değerlendirme", **T.A.**, c.X, s.733-35.

III- Nakliye İşleri

Nakliye aşamasında, diğer erzak ve mühimmatın taşınması için tanesi 25 kuruştan Camus, katarı 70 kuruştan Deve, 6.000 akçeye katır, 50.000 akçeye at satın alınması emredilip, bunların yemleri, nalları yağlanmaları için bile malzeme tedarik edilmiştir. Güneydoğu Anadolu'daki göçebe aşiretlerden, et ihtiyacını karşılamak için küçük baş hayvan satın alınmasının yanında, nakliye işleri için sahip oldukları at, deve ve katırlardan da yararlanmışlardır⁴⁰. Özellikle Birecik'ten Bağdad'a kadar olan mesafede zahire nakliyesi için, Yeni-il ve Halep Türkmenleri memur edilmiştir. Osmanlı Devleti adına Yusuf Mustafa Ağa, Halep Türkmenleri Kadısı Esseyid Abdülkadir Efendi ve Yeni-il Türkmenleri Kadısı İbrahim efendi ile anlaşarak, bunların emri altındaki toplam 21 cemaat, 730 adet deve ile zahire nakli için çalışmaya başladılar.⁴¹ Bu 730 deve karşılığında cemaatlara, deve başına yirmi beş esedi kuruş kira olmak üzere, toplam 18.250 esedi kuruş para ödendi. Her cemaatin başında kim olduğu, kaç deve ile sefere iştirak ettiği kaydedilip, adı geçen cemaatler, Ayıntab (Antep), Birecik'in güneyi ve Fırat'a bağlanan Sacur Suyu civarında toplandılar.⁴²

Diğer ulaşım aracı olan gemilerin kullanımı için, Basra'daki tüfekçi ve zahirelerin nakli konusunda, Basra Beylerbeyi Ali Paşa ve Lahsa Beyi Ali Paşa oğlu Hüseyin Paşaya emir yollandı. Nehir yoluyla, Birecik'ten Bağdad'a (Felluce iskelesine) kadar nakliye işleri için, mevcut olanların yanında 800 nakliye gemisi yapıldı⁴³. Bu gemilerin yapımı için ihtiyaç duyulan malzeme, bölge havalisinden elde edildiği gibi, gemilerde çalışacak Kürekçi ve Dümencilerde aynı şekilde bölge beylerine emirler yollanıp hazırlandı. Camız ve Mekkareleri (Top Arabası) sürmek için birçok asker memur edildi. Ayrıca nehir nakliyesi için Diyarbekir'den alınan 45.000 keçi derisi kullanılarak kelekler inşa edildi. Köprüler için lazım olan çivi, tahta, tumbaz ve zincirler hazırlandı ve bunların kontrolünü bizzat Sultan ve Veziriazamın adamları yaptı.⁴⁴ Bağdad seferi için Anadolu'dan, her birine 10.000 akçe maaş vermek şartıyla, 4835 Beldar (Beldaran- geçit yerlerindeki muhafızlar), 5396 Lağımçı, 152 Marangoz ustası toplandı. Beldarlardan 1000 tanesi, Birecik'teki gemi yapımına memur oldu ve 200'ü orduya katılmadı. Katılmayanların maaşları geri alındı. Kazalara getirilecek olan zahirelerin temininde Kadılar, yargı işlerini bir tarafa bırakıp, büyük bir gayretle çalıştılar. Bu sebeble toplam 437 yetkili kişi, menzillere erzak taşıyan kabilelerin başında gece gündüz çalıştı.⁴⁵

⁴⁰ **Maliye Ahkam Defteri**, Nr. 3443, s.139 (8 Receb 1047). Ünal;

⁴¹ İlhan Şahin, "1638 Bağdad Seferinde Zahire Nakline Memur Edilen Yeni-il ve Halep Türkmenleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, **Tarih Dergisi**, S. 33, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1982, s.229-234.

⁴² Şahin, **a.g.e.**, s.239.

⁴³ Naima Mustafa Efendi, **Naima Tarihi, Ravzet- el Hüseyin fi Hülasat-ül Ahbar el Hafikin**, Çev. Zuhuri Danışman, c.III, Zuhuri Danışman Yayınevi, Bahar Matbaası, İstanbul 1968, s.1393.

⁴⁴ Topçular Katibi Abdülkadir Efendi, **Topçular Katibi Abdülkadir Efendi Tarihi**, c.II, Haz. Ziya Yılmaz, T.T.K. Basımevi, Ankara 2003, vrk.490A.

⁴⁵ Lütfi Güçer, **XVI - XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alman Vergiler**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, Sermet Matbaası, İstanbul 1964, s.138.

IV- Osmanlı - İran Hududundaki Kalelerin Tahkimi

Bayram Paşa sefer hazırlığını sürdürürken, bir yandan da Safevilerin doğrudan saldırı tehlikesi altında olan Erzurum, Ahıska, Kars, Van ve Musul kalelerinin tahkimine çalışmıştır. Bu amaçla Erzurum Beylerbeyi Mehmed Paşaya, Maraş ve Şam Beylerbeylerine hükümler yollandı.⁴⁶ Bu hükümlerle; Maraş Beyine, bir kısım askerini, Kars'takilerle beraber Ahıska kalesine yollaması, o sırada Musul'da bulunan Şam Beyine, Kerkük tarafına takviye yapması emredildi. Erzurum Beyinden ise, Bağdad seferi için mühimmat toplanmasının yanında, doğudan gelebilecek bir saldırıya karşı hazırlıklı olması gerektiği bildirildi. Yine Erzurum Beyine yollanan başka bir hükümde; Ahıska, Kars ve Van kalelerine yardımda bulunması emredildi. Erzurum eyaleti ise Sivas, Canik, Amasya, Karaman, Maraş, Bolu ve Çorum askerleriyle takviye edilmişti. Bu kuvvetlerin bir kısmı bahsini ettiğimiz emirler dolayısıyla Ahıska, Kars ve Çıldır kalelerine sevk edildi.⁴⁷

Ancak Bağdad üzerine yapılacak sefer için en önemli merkez Musul'du. Nitekim Safevi kuvvetleri Musul'a bir şekilde girmeyi başarırlarsa, Osmanlı ordusunun eli kolu bağlanmış olacak, bir adım bile ileri götürmek mümkün olmayacaktı. Bu nedenle Musul'a ayrı bir önem verilip, çok büyük kuvvetlerle tahkim edilmiştir. Etraftaki kaleler güçlendirildiği gibi, bütün bu işlerin eksiksiz yürümesi için, uzun yıllardır Suriye, Kuzey Irak ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan ve Revan seferi dönüşünde Diyarbakir valiliğine atanan Tayyar Mehmed Paşa, Diyarbakir valiliği de üzerinde kalmak şartıyla Musul valiliğine atandı. Mehmed Paşa, Diyarbakir'deki bir kısım askerini Musul'a sevk ettiği gibi İstanbul'dan gelen bir emirle, istediği ve gerekli gördüğü hallerde, Rakka ve Musul'a yakın mahallerdeki askeri birlikleri de kullanmasına izin verildi. Mehmed Paşa, Musul'a yakın kaleleri de tahkim ve tamir ettirip, içlerine askeri birlikler yerleştirmiştir. Kerkük'e de hazırlıklar çerçevesinde bir miktar asker, tüfek ve iki Darbzen top yerleştirmiştir.⁴⁸

---

⁴⁶ Tahsin Ünal, "Savaşa Çıkan Osmanlı Ordusunda Lojistik İşleri- IV. Murad'ın Bağdat seferi Hazırlıkları", **Türk Kültürü Dergisi**, S.58, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1967.

⁴⁷ Ünal, **a.g.m.**, s.737.

⁴⁸ Ünal, **a.g.m.**, s.740.

SULTAN IV. MURAD'IN BAĞDAD SEFERİ

Sultan Murad, Bağdad seferine hareket etmeden önce İstanbul'da bir takım faaliyetlerde bulundu. Öncelikle sefer esnasında halka zulmedilmemesi ve adilane davranılması hakkında emirler yolladı.⁴⁹ Budin muhafazasında olan Vezir Musa Paşaya, serhaddeki (Sınır) askerlerini takviye edip, batıdan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı tetikte olması emredildi. Ardından da Musa Paşanın yerine, Özi muhafazasında bulunan Mehmed Paşa tayin edilip, İstanbul kaymakamlığı Vezir Musa Paşaya bırakıldı.⁵⁰ Sultan daha önce, ayrı annelerden olan 25 yaşlarındaki Süleyman ve Bayezid isimli kardeşlerini, Revan seferi sırasında yolladığı bir emirle öldürtmüştü. Bu sefer, Bağdad'a giderken arkasında herhangi bir tehlike bırakmamak için, 17 Şubat 1638 (2 Şevval 1047)'de, aynı anneden olan 25 yaşındaki kardeşi Şehzade Kasım'ı boğdurdu. Geride Şehzade olarak bir tek, 23 yaşındaki kardeşi İbrahim kaldı. Şehzade Kasım, Sultan III. Murad'ın türbesine defnedildi.⁵¹ Evliya Çelebi, Bağdad seferine çıkılmadan hemen önce, Sultanın hayır duasını aldığını, ayrıca Harem'den, günde 40 Akçe aldığı sipahi ocaklarına terfi ettiğini yazmıştır. Sultan yine bu esnada, İstanbul'un tüm loncalarının, kendi huzurunda yapılacak geçit törenine katılmalarını ayrıca şehrin bütün binalarının ve dükkanlarının envanterlerinin çıkarılmasını emretmiştir.⁵²

7 Mart 1637'den bu yana, yaklaşık bir yıldır, Bayram Paşa doğuda sefer hazırlığını sürdürüyordu. Nihayet 23 Şubat 1638 (8 Şevval 1047)'de Tuğ-ı Hümayun Cebahane önüne dikildi. Birecik'te kalan son mühimmatın da Musul'a nakledilmesi, Bayram Paşaya bir hattla emredildi. Aynı gün Nasuh Paşa ve Hüseyin Paşa, devşirme toplamak üzere Rumeli'ye gittiler. Silistre Nasuh Paşaya verildi. 2 Mart (15 Şevval)'de Otağ-ı Hümayun Üsküdar'da kuruldu. Kağıthane semtinde, bir barut deposundaki 20 kantar barut yanlışlıkla ateş alıp patladı ve 6 kişi ölüp 10 kişi yaralandı.⁵³

1 Nisan 1638 (16 Zilkade 1047)'de ordu, 8 Nisan (23 Zilkade)'de de Sultan IV. Murad, alaylarla Üsküdar'a geçti. Sultan Murad, Revan seferinde yanında bulunduğu ve uğuruna inandığından, oldukça yaşlanmış olan Şeyhülislam Yahya Efendi ve Kaptan-ı derya Kara Mustafa Paşayı da yanına aldı. Rumeli eyaleti Arslan Paşa oğlu Ali Paşaya verilip, Anadolu Beylerbeyi Vardar Ali Paşa, askerleri ile hazırlıklara başladı. Ali Paşa Bolvadin'de orduya katılacaktır. Tersane-i Amire Kethüdası Piyale Paşa, donanmaya serasker olup, Karadeniz'e memur edildi. Üsküdar'da 29 gün kalınıp, son hazırlıklar tamamlandı ve 8 Mayıs 1638 (23 Zilhicce 1047)'de İzmit'e doğru yola çıkıldı. Sırasıyla, Maldepe, Tuzla, Dilönü, Çınarçayırı geçilip, 27 Zilhicce'de İzmit'e (İzmit) gelindi. Burada sekiz gün kalındı. Azledilmiş

⁴⁹ Tahsin Ünal, "Savaşa Çıkan Osmanlı Ordusunda Lojistik İşleri- IV. Murad'ın Bağdat seferi Hazırlıkları", **Türk Kültürü Dergisi**, S.58, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1967, s.740.

⁵⁰ Katip Çelebi, **Fezleke**, c.II, s.192; Naima, **a.g.e.**, c.III, s.1371; Topçular Katibi, vrk.492B.

⁵¹ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c. III, Türkiye Yayınevi, II. Baskı, İstanbul 1962 s.371.

⁵² Robert Dankoff, "Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi Işığında Osmanlı Toplum Hayatı", Çev. Nasuh Uslu, **T.A.**, c.X, s.271. s.272.

⁵³ Joseph Von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c.V., İstanbul 1992, s.230.

olan müderris ve devlet erkanı Sultan'ı buraya dek uğurladılar.⁵⁴

İznik'teyken, Mu'id Ahmed Efendi, rüşvet meselesi yüzünden Hüseyin Ağa tarafından çadırı başına yıkılıp yaralandı ve azledilip yerine İstanbul Kadısı İsa Efendi, Anadolu Kazaskeri oldu (5 Muharrem 1048). İstanbul kadılığı Kürd Kasım Efendiye verildi. Buradan 6 Muharrem'de kalkılıp, Kazıklı, Dikilitaş, İznik, Yenişehir (1 gün kalındı), Akbıyık, Pazarcık, Bozöyük menzilleri geçildikten sonra, İnönü menziline varıldı (28 Mayıs 1638-14 Muharrem 1048). İnönü menzilinde, orduya katılması önceden emredilen Bayram Paşa, Konya üzerinden süratle ilerleyip, İnönü'de orduya katıldı. Ertesi gün tekrar yola çıkıldı ve Eskişehir'e ulaşıldı. Burada iki gün kalınıp, Akviran, Seyyid Gazi, Bardakçı, Hüsrev Paşa Hanı ve Bayat geçilip, Bolvadin'e gelindi. Anadolu Beylerbeyi Vardar Ali Paşa, bu menzilde askerleriyle orduya katıldı. Ardından İshaklı, Akşehir (25 Muharrem), Arkıd, Ilgın, Cısr-i Atıyk, Sulı Zengi, Gülmüç ve Kariz (Kariz-başı) menzilleri geçilip, 17 Haziran (4 Safer)'de Konya'ya varıldı. Rumeli Beylerbeyi Arslan Paşa, oldukça büyük bir asker sayısı ile Konya'da orduya katıldı. Konya'da 9 gün kalındı. Bolu Beyi Abdi Paşa ve Beyşehir Beyi Şemsi Paşaoğlu öldürüldü. Hz. Mevlana soyundan (Ebu)Bekir Çelebi azledilip, yerine Evladdan Arif Çelebi atandı. Sakarya Şeyhi bu menzilde orduya getirilip öldürüldü.⁵⁵

25 Haziran (12 Safer)'de Konya'dan yola çıkıldı ve Bikarioğlu, Pınarbaşı, Firuz, Akçeşehir ve Gölbaşı geçildikten sonra, Ereğli'ye konulup iki gün kalınması emredildi. Ardından Çavuşköyü, Ulukışla, Çiftehan, Ramazanoğlu yaylası ve Sarışıklar menzilleri geçilip, Çakıdhan isimli menzile gelindi. Bu menzilde, Trablus'tan azledilmiş olan Bulgar Ahmed Paşa orduya katıldı ancak zulüm ve yakışsız hareketleri sebebiyle katl edildi. Ardından Küçük Çakıd geçilip Adana'ya varıldı. Adana Beyi Cafer Paşa haps edilmişti. Yerine Sevindik Mehmed Paşa atandı. Ardından Misis, Kal'a-i Şahmaran, Nehr-i Kenar Çayırı geçilip Payas'a konuldu. Burada, Mısır'dan iki kadırgayla Zünnun Ağa gelip, 9 at ve birçok hediye verdi. Payas'tan yola çıktıktan sonra, İskenderun, Gölbaşı, Antakya (17 Temmuz-5 Rebiülevvel), Cısr-i Hadid (6 Rebiülevvel), İm Suyu (7 Rebiülevvel), Atarib (8 Rebiülevvel) ve Hantuman (9 Rebiülevvel) menzilleri geçilip, 22 Temmuz (10 Rebiülevvel)'de Halep yakınındaki Gökmeydan'a konuldu. Halep'teyken Mısır Askerleri, Kahire emirlerinden Rıdvan Bey ile Trablus-Şam Beylerbeyi Şahin Paşa orduya dahil oldular. Vezir Kenan Paşaya Erzurum eyaleti verilip, Halep'ten yola çıkarıldı. Sultan 16 gün Halep'te kaldıktan sonra, 8 Ağustos (27 Rebiülevvel)'de Halep'ten yola çıkıldı. Sırasıyla, Haylan, Samuka, Merc-i Dabık, Tirişkin, Telfar, Telbeşar, Mizar, Nizip'e varıldı.⁵⁶

⁵⁴ Halil Sahillioğlu, "Sultan IV. Murad'ın Bağdad Seferi Menzilnamesi.", **Türk Tarih belgeleri Dergisi**, c.II, Ankara 1993, s.11.

⁵⁵ Sahillioğlu, **a.g.m.**, s.12-14.

⁵⁶ Sahillioğlu, **a.g.m.**, s.20.

13 Ağustos (2 Rebiülahir)'de varılan Nizip'de, Hekimbaşı Emir Çelebi ölüp, yerine Zeynelabidin Efendi Birecik menziline Hekimbaşı oldu. Hekimbaşının Afyon içtiği Silahtar Paşa tarafından Sultan'a şikayet edilmiş, Sultan'da Hekimbaşının üzerinde afyon bulup, hepsini yutturmuş ve hekimbaşıyla satranç oynamıştır. Hekimbaşı izin isteyip, çadırına çekilmiş ve buzlu şerbet içip hayatına son vermiştir. Yine Nizip'te, çöl hakimi Ebu Riş oğlu askerleriyle orduya katıldı. Ardından Nizip geçilip 15 Ağustos (4 Rebiülahir)'de Birecik'e varıldı. Birecik'de Sivas Beylerbeyi Kör Hazinedar seraskerliğinde Sivas askeri, Bozok Beyi Şemsi-Paşazade komutasındaki Bozok askeri ile orduya katıldılar. Bu askerlerden iki Kürt ve bir Türkmen Beyi uygunsuz hareketleri dolayısıyla öldürüldü. Birecik'de, Fırat nehri üzerine 40 gemi yan yana dizilip bir köprü oluşturuldu. Sultan, köprü olmasına karşın, kayıkla karşıya geçti. Birecik'de 2'si 25 Kıyye ve 3'ü 18 Kıyyelik olan beş top dökülmüştü. Bunlar Bayram Paşa tarafından Felluce iskelesine yollandı.⁵⁷

6 Gün Birecik'de kalındıktan sonra, 21 Ağustos'ta Birecik'ten yola çıkıldı. Başdepe, Şühudınarı, Üçpınar, Ruha (Urfa) menzilleri geçilip Cüllab'a varıldı. Daha önce hastalığı olan Veziriazam Bayram Paşa, 27 Ağustos'ta bu menzilde hayatını kaybetti. Aynı menzil'de Şam Beylerbeyi Derviş Mehmed Paşa, Şam askerleriyle orduya katıldı. Bayram Paşanın bedeni, Koyunzade Efendi ile İstanbul'a yollandı ve İstanbul'daki kaymakam Musa Paşa ve İstanbul Kadısı Kasım Efendi, defin işleriyle meşgul oldular. Kendisi için yaptırdığı Avrat-Pazarı'ndaki türbesine defnedildi. Sultan, Bayram Paşanın çadırında birçok kilitli sandık görmüş ve açılmasını emretmiştir. Her sandığın üstünde menzil adı vardı. Ve menzilelere gelindikçe tek tek sandıklar açılıyordu. Sandıkların içinde, her menzilde Sultan'a verilmek üzere hazırlanan giyisi, gömlek, zırh, miğfer gibi lazım olabilecek her tür eşyadan vardı.⁵⁸

Bayram Paşanın ölümü üzerine, herkes Rikab-ı hümayunda olan Kaptan Mustafa Paşanın Sadrazamlığa tayinini beklerken, Ruznamçeci İbrahim Efendi ve Silahdar Mustafa Paşanın tavsiyesiyle, bu görev Diyarbekir Beylerbeyliği ile Musul muhafazasında bulunan Tayyar Mehmed Paşaya verildi. Kapıcılar Kethüdası Hasan Ağa ile sadaret mührü ve derhal orduya katılmasını emreden bir mektup, 27 Ağustos'ta Tayyar Mehmed Paşaya yollandı.⁵⁹ Ordu Cüllab'dan çıkıp, Abdun ve ardından Haçe-göz menziline gelindi. Burada, Erzurum Beylerbeyliğinden alınmış Gürcü Mehmed Paşanın, Çors Kalesinde yakaladığı 120 Safevi askerinin başı ve 5 adet esir orduya getirildi. 3 Eylül'de Ordu, Elmalı, Karacadağ, Kızıldepe, Kaykırdayını geçip, Diyarbekir'e ulaştı ve 9 gün kalınması emredildi. Ordu Diyarbekir'e vardıktan iki gün sonra, Musul'dan yola çıkmış olan Sadrazam Tayyar Mehmed Paşa, Diyarbekir'e varıp 5 Eylül'de Sultanın huzuruna çıktı. Diyarbekir eyaleti, Şam valisi Derviş Mehmed Paşaya verilip, Silahtar Paşaya Şam, İçdoğancı başına Kıbrıs verildi. Van Beylerbeyi Süleyman Paşadan iki dil (bilgi verecek esir) ve 10 Safevi esiri yollandı Ekrad (Kürt) emirlerinden bir kısmı, Diyarbekir'deki mühimmatı Musul'a götürmek üzere yola çıktılar. Diyarbekir Beylerbeyi Derviş Mehmed Paşa, çöl hakimi Eburiş oğlu, Halep ve Trablus Beylerbeylerini emri altına alıp, öncü kuvvet olarak Musul'a yollandı. Sultan Murad, Tayyar Mehmed Paşaya, Otağ hediye

⁵⁷ Naima Mustafa Efendi, **Naima Tarihi, Ravzet- el Hüseyin fi Hülasat-ül Ahbar el Hafikin**, Çev. Zuhuri Danışman, c.III, Zuhuri Danışman Yayınevi, Bahar Matbaası, İstanbul 1968, s.1390-1393.

⁵⁸ Sahillioğlu, **a.g.m.**, s.12,21.

⁵⁹ Joseph Von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c.V., İstanbul 1992, s.239.

etti.⁶⁰

12 Eylül (2 Cemaziyelevvel)'de ordu Diyarbekir'den kalkıp Musul'a doğru yürüyüşe geçti. Karaköprü, Göksu, Cühudpınarı, Şeyh Zuli, Koçhisar, Karadere, Nüsaybin, Cerrahi, Sommakı, Dellilke, Hakemiyye, Kabur, Kefr-i Zaman, Kefr-i Zaman, Ebu Sa'id, Dulfesene, Eski Musul, Cemal-Kendi ve Karakuyu menzilleri geçilip, 8 Ekim'de Musul'a varıldı ve 10 gün burada kalınması emredildi. Musul'da bulunduğu esnada, Hint Padişahı Hürrem Şahın, Mir Zarif adlı elçisiyle yolladığı bir mektup ve hediyeler geldi. Yollanan mektupta; Hintlilerle Osmanlıların aynı mezhepten olduğu, bu yüzden Osmanlının kazandığı zaferlerin, kendilerini de mutlu ettiğini, ayrıca Osmanlı ordusunun Revan'ı alıp geri kaybettiğini ve Padişahın Bağdad üzerine yürüdüğünü işittiklerini ve bundan memnuniyet duyduklarını bildirdi. Kendilerinin ise Kandahar'a yürüyüp, burayı Rafızilerden kurtarmak istediklerini bildirdi. Elçinin hediyeleri kabul edilip, Bağdad seferi bitene kadar Musul'da ikamet etmesi sağlandı.⁶¹

Yine Musul'dayken Turnacıbaşı Derviş Ağa ve Kazancızade Mustafa Ağa katledildi. Deveci Mustafa Ağa Sadrazamın gayretiyle hayatını kurtardı. Musul'da bir harp meclisi toplandı ve buradaki askeri mühimmatın nakliyle ilgili karar alındı. Topların, nehir yoluyla Musul'dan Bağdad'a nakline karar verildi. Ancak Kaptan Mustafa Paşa, en azından 20 topun karadan götürülmesi konusunda ısrar ederek, 20 topun karadan nakledilmesine karar verildi, nehirden yollanan toplar oldukça geç kalmış, hatta bazıları fetihten sonra orduya ulaşmıştır. Bu nedenle tüm toplar nehir yoluyla yollansaydı, bastırın kış mevsimiyle beraber sefer uzayacak, belki de Bağdad alınamayacaktı.⁶²

Maraş eyaleti valiliği, Erzurum'dan mazul Gürcü Mehmed Paşaya verildi. Kapıkullarına, "*Rüsum-u Kadim-i Osmani*" üzere biner akçe bahşiş verildi. Top gülleleri, timar ve zeamet sahiplerine dağıtılıp, Maraş Beylerbeyi Dünder "*Artçı*" kumandanlığına tayin edildi. Pişdarlık, yani öncülük ise Diyarbekir valisi Mehmed Paşaya verilip, Nogay Paşa ordunun sol kolunda, topların muhafazasına tayin olundu. Daha önce Derviş Mehmed Paşa öncülüğünde yollanan birliklerden, 28 dil ve 40-50 Safevi askeri kellesi orduya ulaştı ve 18 Ekim (9 Cemaziyelahir)'de ordu Bağdad'a doğru tekrar yola çıktı.⁶³

⁶⁰ Katip Çelebi, **Fezleke**, c.II, s.197-8.

⁶¹ Naima, **a.g.e.**, c.III, s.1402.

⁶² Naima, **a.g.e.**, c.III, s.1403.

⁶³ Joseph Von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c.V., İstanbul 1992, s.242.

I- Safevilerin Hazırlıkları

Daha Bayram Paşa sadarete getirilip, Bağdad seferi hazırlıkları için Anadolu'ya yollandığında, Bağdad Kalesi hakimi Bektaş Han, durumu Şah Safi'ye bir name ile iletmişti. Buna karşın Şahın yolladığı Maksut Han isimli elçi, İstanbul'da alı konulduktan sonra, adamlarından biri ülkesine dönmeyi başarıp, Sultan Murad'ın Bağdad'a büyük bir sefer hazırlığında olduğunu bildirmişti. Safeviler buna karşı önlem almaya başlayacakken, Kandahar meselesi patlak verdi. Kandahar valisi Ali Merdan Han, Safevilere yollayacağı vergi yüzünden (belki de Hint hükümdarı Hürrem Şahın entrikaları yüzünden), Veziriazam Saru Taki Han ile aralarında anlaşmazlık çıktı. Ali Merdan Han, Şah Safinin Bağdad'ın savunması için kendisini de çağırdığını duyunca, iyice şüpheye düşüp, Kandahar'ı Hint hükümdarına teslim etti. Bunun üzerine Şah Safi, Kullar Ağası Siyavuş Beyi Hindistan üzerine yollamış ancak Siyavuş Bey, Hind Kumandanı Sa'id Hana mağlup olmuştur. Bu zor duruma karşın Şah Safi, Bağdad'ın savunmasını daha ön planda tutup, Kandahar'ı bir yana bırakıp, Bağdad'ın savunmasına asker toplamak için İran'ın çeşitli bölgelerine emirler yolladı.

Kürdistan, Luristan, Kızılribat ve çevresindeki aşiret reislerine askerleriyle beraber Hemedan'da toplanmaları emredildi. Aynı şekilde Nazır-ı Büyütat Hüseyin Han Bey kumandası altındaki orduya, Bağdad'ın etrafındaki yolları tahrip edip, erzak ve mühimmat naklini engellemesi emredildi. Azerbaycan muhafazası için Rüstem Hanın kardeşi İsa Bey atandı (9 Eylül 1638 - 29 Rebiülahir 1048). Rüstem Hanın ise Erdebil Hakimi Ali Han, Ağa Han ve Saru Han-ı Taliş askerleriyle beraber, Şah ordusuna katılması emredildi. Nakdi Han, Ayar Han, Murad Han Bey ile Topçubaşı Murtaza-Kulu Bey topçular ve bir miktar tüfekçiyle beraber, büyük miktarda Zahire, Barut, Fıtil, Yağ, Top, Gülle ve diğer harp mühimmatı ile Bağdad savunmasına yollandı. İsfahanlı Tüfekçiler Binbaşısı Mir Fettah, Bağdad tüfekçilerine Tüfekçibaşı olarak tayin edildi. Çarhacıbaşı Halef Bey, Kale muhafızlarına kumandan tayin edildi. 14 Eylül 1638'de Şah Safi İsfahan'dan hareket edip , Burucird, Silahur, Nihavend yolunu geçip Kengaver'e vardı ve burayı karargah yaptı. Şah Safi, Rüstem Han kumandasındaki Azerbaycan ordusunun Bağdad'a gidişi esnasında, 8 Kasım 1638'de bu orduyu teftiş etti ve Bağdad savunmasında tüm güçleriyle savaşmalarını emretti. Osmanlı askeri Musul'dan hareket ettiği esnada, çöl tarafındaki Osmanlı öncü kuvvetleri, Bağdad'a 10 katar yükü barut götüren yaklaşık 30 Safevi askerini yakalayıp katlettiler⁶⁴

⁶⁴ Kerim Yans, **IV. Murad Devrinde Osmanlı-Safevi Münasebetleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1977, s.180-182.

II- Ordunun Bağdad'a Ulaşması ve Kuşatma Hazırlığı

Osmanlı ordusu Musul'dan Bağdad'a doğru yola çıktıktan sonra sırasıyla, Kızfahri, Mukabele-i Ali Hamamı, Zab Suyu (9 Kasım), Mukabele-i Zab Suyu, Şemamik, Pirdavud, İncesu, Altunköprü, Gökdepe, Hassasuyı, Kerkük, Taze Hurmakı, Nahiye-i Tavuk, Tuz Hurmakı, Kifri, Telbeşan, Şurb (Tabi-i Bağdad), Narinsuyı ve Taşköprü geçilip, Receb ayının başlarında Çubukköprüye varıldı. Çubuk köprü'de bir gün kalınarak, ordunun ihtiyacı olan çubuklar bu menzilde kesildi. Çubuklar çit örmek, topları yükseltmek ve çukur doldurmada kullanılıyordu. Bu menzildeki Safevi askerleri kaleyi daha önceden boşaltmıştı. Yine bu menzilde askerlerin bir kısmına Şehriban taraflarına yürüme emri verildi ve bunlar bir miktar dil ve zahire getirdiler. Ardından Diyale nehri kenarından, Bakube ve Bihruz menzili geçilip, İmam Musa türbesinin bulunduğu menzil olan Kazımiyye'ye gelindi (14 Kasım 1638). Kazımiyye, Bağdad'a bir saat mesafede ve Dicle'nin batısındadır. Sultan Murad'ın Diyarbekir'de bulunduğu sırada, Erzurum'u Kenan Paşaya verdikten sonra, Halep'te, Kenan Paşayı Erzurum üzerine yolladığını söylemiştik. Bu hareketle muhtemel olarak, Safevilerin Bağdad dışından yapacakları saldırıları önlemeyi ve Safevi ordusunun askeri durumunu öğrenmeyi amaçlamıştı. Kenan Paşa ile beraber Ahıska valisi Sefer Paşa, Kars, Çıldır ve o bölgedeki diğer beylerle beraber akına başladılar. Kefe limanından gemiler ile Sinop ve Samsun limanlarına gelip, buradan Erzurum'a ulaşan Tatar Hanının kardeşi Kalgay Han önderliğindeki Tatar-Kırım kuvvetleri de bahsettiğimiz Beylere katıldı ve hepsi Revan üzerine sefere yollandılar. Bu şekilde Bağdad'a gidecek olan ordu iki kola ayrılmış oldu.⁶⁵

Revan'ı savunan Safevi valisi Kelp Ali Han, Revan kalesinden çıkıp Osmanlı ordusuyla Kırkyulak denilen mevkiye karşılaştı ve Kelp Ali Han ordusu mağlup olduğu gibi kendisi de yaralanıp tekrar Revan'a kaçmıştır. Osmanlı askeri Revan tarafında bir çok araziye tahrip etti. Bu haberi alan Van Beylerbeyi Süleyman Paşa, Safevilerin Şerur bölgesine saldırdı ve burada bir kaleyi ele geçirdi. Kenan Paşa, Kars'tan Erzurum'a tekrar döndü. Ele geçirdiği 400 Kelle, 30 Esir ve Safevi Mehterhanesini Bağdad üzerindeki orduya yolladı. Orduda ise hem Şehrizar'dan yollanan esir ve hediyelerle birlikte, Revan üzerinden yollananlar esirler ve zafer haberi gelince büyük sevinç yarattı.⁶⁶

Ordu Kazımiyye'de iken, Tayyar Mehmed Paşa, Kaptan Kara Mustafa Paşa, ve Silahtar Paşa Bağdad önlerine yaklaşp, kalan yol üzerindeki menzilleri ve metrisleri inceleyip bilgi topladılar. Ertesi gün, 15 Kasım 1638 (8 Receb 1048)'de, Üsküdar'dan bu yana 121 konak geçilip, 197 gün, günde ortalama 4,5 saat yürüyüş ile toplam 540,5 saatte, İmam-ı Azam türbesine inildi ve Sultan, tüm ileri gelen devlet erkanını toplayıp, derhal siperlere girilmesine karar verildi. Sultan Murad, aynı gün Bağdad'a doğru yürüyüp, bizzat kendisi konak yolunu ve siperleri inceledi.⁶⁷

⁶⁵ Naima, a.g.e., c.III, s.1406-1407.

⁶⁶ Naima, a.g.e., c.III, s.1408.

⁶⁷ Danişmend a.g.e., s.375.

III- Muhasara ve Fetih

Daha önce Hafız Ahmed Paşa Karanlık-kapı'dan, Hüsrev Paşa ise İmam-ı Azam tarafından Bağdad'ı kuşatıp bombardıman yaptıklarından, Safeviler bu kısımları daha fazla güçlendirmişlerdi. Toplanan harp meclisinde, bu sefer Dicle'ye uzak olan Doğu kıyısındaki Ak-kapı tarafından kuşatmayı başlatıp, saldırının ağırlığını bu yöne vermek kararlaştırıldı. 8 Receb'i 9 Receb'e bağlayan gece, ay ışığı altında askerlere Kazma, Kürek, Fital, Barut, Kurşun, vesair mühimmat dağıtılıp, geceleyin metris kazılmaya başlandı ve bu iş sabaha karşı bitirilip muhasara 9 Receb 1048-16 Kasım 1638'de başladı.⁶⁸

Veziriazam Tayyar Mehmed Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa, Rumeli Beylerbeyi Arslan Paşazade Ali Paşa Ak-Kapı tarafından, Kaptan Mustafa Paşa, Sivas Beylerbeyi Kör Hazinekar İbrahim Paşa ve Kırk Çorbacı (Yeniçeri Zabiti), Samsoncubaşı Hüseyin Ağa, Köstendil ve Avlonya Sancak Beyleri daha aşağıdaki Karanlık-Kapı tarafından, Anadolu Beylerbeyi Hüseyin Paşa, Mısır Askeri, Kırk Çorbacı, Zağarcıbaşı Haydar Ağazade Mehmed Ağa önderliğinde diğer taraftan metrise girdiler. Gürcü Mehmed Paşa ve Nogay Paşazade Mehmed Ağa, baskın ihtimaline karşı, Karanlık-Kapı tarafına nöbetçi askerlerin başına tayin edildiler.⁶⁹

Kale surları etrafına meşaleler dizilmiş ve bu şekilde Safevi askeri, Osmanlı hareketini yakından izleyebiliyordu. Bundan istifade ederek, Osmanlı askerine açtıkları ateşte az miktarda asker yaralandı. Sultan Murad, bu yaralı askerler için hastaneyi Otağının yanına kurdurmuştu. Revan seferinde olduğu gibi, yaralılara 40, 50 akçe bahşiş veriyordu. İkinci gün, Musul'dayken kara yoluyla yollanan 20 top orduya ulaştı. Bu toplardan 10 tanesi Veziriazam Mehmed Paşaya, altısı Kaptan Mustafa Paşaya, dördü Anadolu Beylerbeyi Hüseyin Paşaya verildi ve üç yönden toplar ateşlendi. Üçüncü gün, Van Valisi Süleyman Paşanın yolladığı 4 dil ve 30 baş geldi. Kuşatmanın dördüncü günü 9 Kasım (12 Receb), Silahtar Mustafa Paşa ve Trablus valisi Şahin Ağa, 12.000 kişiyle Şehriban üzerine yollandı. Kuşatma, aralıksız ve çok şiddetli olarak devam devam ediyordu. Onuncu gün, 15 Kasım'da seferden dönen Silahtar Paşa ve emri altındaki Şam askerine, 3 top verilip, Şat suyunun öte yakasındaki Kuşlar-Kalesine tayin edildi. Nitekim bu yönden atılan toplar Osmanlıya zayıt verdiriyordu. On birinci gün, 16 Kasım (19 Receb)'de Revan'dan Kenan Paşanın yolladığı esirler geldi ve bunlar siperlerde öldürülerek, kaleyi savunanlara gözdağı verildi. Kuşatmanın on ikinci günü, Çubuk Köprüde kesilmiş olan çubuklar dizilip yığılarak, bunların üzerine toplar çıkarıldı ve kalenin daha yüksekte dövülmesi sağlandı. Yine aynı gün içinde, Veziriazam Ak-Kapı kulesini, Hasan Ağa Köşe Kuleyi, Kaptan Mustafa Paşa ile Hüseyin Paşalar ise ikişer kuleyi tahrip etmeyi başardılar. Safeviler buna karşı, gündüz surlarda açılan delikleri, içine toprak doldurdukları çuvallarla geceleri kapamaya çalışıyorlardı. Bunun yanında bazı kumandanları arasında anlaşmazlık da çıkmıştı. Kulelere yerleştirdikleri toplarla Osmanlıya zarar vermek istiyorlardı ve hatta Karanlık-Kapı tarafında bunu başarmışlardı. Ancak bu kısma yollanan Diyarbekir Beyi Derviş

⁶⁸ Katip Çelebi, **Fezleke**, c.II, s.200.

⁶⁹ Sahillioğlu, **a.g.m.**, s.27.

Mehmed Paşa, 4 top ve yedi çorbacının askerleri sayesinde savunmayı tekrar kurmuştur. Kızılbaş esirlerin kesik başları kale etrafına dizilip, savunmaların direnci kırılmaya çalışıldı. Kazılan lağımlar suya isabet ettiğinden bu işten vazgeçilip, toprak sürme işine ağırlık verildi. 14. gün, artık kale surlarında büyük gedikler oluşmaya başladı. Buna karşın genel bir saldırı yapılması düşünüldüyse de, Kale içinde Hendek ve metris yapıldığı haberi geldiğinden metrisleri ilerletmek daha uygun görüldü. Kale savunucuları, kuşatmanın 18. günü (26 Receb-3 Aralık) dışarı çıkıp, Anadolu Beylerbeyi Hüseyin Paşanın bulunduğu yönden baskın yapmayı düşündüler. Ancak nöbetçi kuvvetlerin uyanıklığı sayesinde geri çekilmek zorunda kaldılar.⁷⁰

Kengaver'de bulunan Şah Safi, Osmanlının hücumunu haber alıp, Korcıbaşı Cani Han ile Eşikağası, Murtaza Kulu Hanı Bağdad civarında bulunan Rüstem Hana katılmak üzere yolladı. Kendisi de Karargahını Kasr-ı Şirin yakınındaki Tak-ı Bostan'a nakletti. 27 Receb-4 Aralık, muhasaranın 19. günü, daha önce Musul'dan nehir yoluyla yollanması kararlaştırılan 10 top gemiler ile orduya vardı. 5 top Veziriazama, 3 top Silahat Paşaya 2 top Kaptan Mustafa Paşaya tayin edildi. Kale müdafileri, ordunun "*Allah! Allah!*" sesini duyunca hücum başladı sanıp surların üzerinden ateşe başladılar. 6 Aralık (29 Receb)'de sipahilere ulufeleri dağıtıldı. Bunun öncesinde, 27 Receb günü başlayan fırtına 4 gün devam etti ve ortalık toz duman oldu. Buna rağmen saldırı şiddeti arttırıldı ve toprak sürme, metris kazma işi hızlandırılıp, bazı hendeklerin dolumu tamamlandı. Hendeklerin dolmaya başlamasıyla beraber, daha önce sefere hazırlık aşamasında belirttiğimiz 260.000 çuval askerlere dağıtılıp, her kumandana kendi bölgesindeki hendeği doldurup, 13 Aralık (6 Şaban)'da ileri yürümesi emri verildi. İlk olarak Kaptan Mustafa Paşa bu işi başarıp, top tüfek yağmuru altında surlara ulaştı ve ardından diğer kesimlerden kaleye ulaşıldı. Bu günün sonrasında 10-12 gün süren en kanlı çarpışmalar başladı ve bazı kuleler ele geçirilip, 23 Aralık (16 Şaban)'da Osmanlı bayrağı dikildi.⁷¹

O gün meydana gelen çatışmada yaklaşık 2000 asker öldü. Safevi kadınları bile kaleden dışarı taş atmış ve kızgın yağ dökerek kaleyi savunmuşlardır. Bağdad'a imdada gelen Rüstem Han'a bağlı 12.000 kişilik ordu haber alınınca, bu yön üzerine Halep valisi Mehmed Paşa, Trablus valisi Şahin Paşa ve Çöl Hakimi Eburişoğlu yollandı (21 Aralık-14 Şaban). Safeviler bunu duyunca geri çekilmek zorunda kaldılar. Sur altındaki çatışmalar çok kanlı geçiyordu. Veziriazam Tayyar Mehmed Paşa, 15 Şaban'da Sultanın huzuruna çıkmış, Sultan muhasara uzadığı için Tayyar Paşayı azarlamıştı. Buna karşın Tayyar Paşa, ordusunun en önünde bu şiddetli çatışmaya iştirak etmiş ve 24 Aralık'taki saldırıda, alınına isabet eden bir kurşunla vefat etmiş, yerine Kaptan-ı derya Kemankeş Kara Mustafa Paşa sadaret mührünü almıştır.

⁷⁰ Naima, **a.g.e.**, c.III, s.1411.

⁷¹ Hafız Hüseyin Ayvansarayi, **Mecmua-i Tevarih**, Haz. Fahri Ç. Derin, Vahid Çabuk, İstanbul 1985, s.29.

Kaptan-ı Deryalığa ise Tacdar Mustafa Paşa atanmıştır. Aynı gün ve gecesi süren çatışmalarda, Osmanlı kumandanları kuşatma bölgelerindeki kulelerin çoğunu ele geçirdiler. Bununla beraber Bektaş Han, daha fazla dayanamayacağını anlayıp bir harp meclisi topladı. Bu mecliste; canlarına dokunulmamak şartıyla kaleyi teslim etmeye karar verdiler ve 25 Aralık (18 Şaban)'da, kale dışına elçilerini yolladılar. Böylece 40 gün 40 gece süren kuşatma bitmiş, Bağdad'da tekrar Osmanlı hakimiyeti başlamış oldu.⁷²

Bektaş Hanın teslim isteği kabul edildi. Çavuşbaşı Durak Ağa ve Niğde Sancağından Hasan Paşa, Bağdad kalesine aman dilemeye gelen adamlarla birlikte gidip, Bektaş Hana teslim şartlarını kabul ettiklerini bildirdi. Ardından Bektaş Han, birkaç adamıyla beraber Veziriazamın otağına getirildi. Sultanın emriyle, siperlerden Sultanın otağına kadar bütün askerler iki sıra halinde dizildi. Bektaş Han bu yol üzerinden geçirilip Sultanın huzuruna çıkarıldı. Sultan Murad, kaledeki askerlerin, kendisine veya Şaha katılma konusunda serbest olduklarını bildirip, akşama kadar kaleden çıkmalarını emretti. Bektaş Han, Veziriazamın çadırına gidip, Padişahın verdiği amannameyi yazıp, kaledekilere yolladı. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Bektaş Hanın yanında 5 Han daha olduğunu ve bunların aman dilemek için dışarı çıkarken, İmam-ı Azam Kapısından, boyunlarına kılıçlarını asıp geldiklerini ve kaleyi boşaltmak için Sultandan 3 gün süre istediklerini yazıyor. Sultan bu isteğe karşı "*çiplak ve silahsız bu an kaleden çıkıp bir yana gidin*" demiştir.⁷³

Osmanlı askeri kaleye girmeye başlayınca, içeride bulunan Safevi askerleri ile tekrar çatışma başladı ve tüm şehre yayıldı. Bu ikinci çatışmaya Osmanlı askerinin yağmaya başlamasının neden olduğu söylenmekle, Menzilnamede bu çatışmanın nedeni, kaleye giren Osmanlı askerlerinin Safevi askerlerinin silahlarını toplamak istemesi ve Safevilerin buna izin vermemesi olarak kaydedilmiştir. Bir diğer görüşe göre, Safevilerin Osmanlının eline geçirdiği Kulelerin altına lağım kazmaya başladığının duyulması üzerine, Veziriazam lağımın iptali için askere emir vermiş ve Safevi askerlerinin kaleden çıkarılmalarını bildirmiştir. Bunun üzerine Osmanlı askeri galeyana gelmiş ve yakaladıkları tüm Safevi askerini kılıçtan geçirmişlerdir. Ayrıca Bektaş Hanın yolladığı amannameyi alan Mir Fettah, Yar Ali, Nakd Ali ve Halef Han korkuya kapılıp, Nakd Ali Han hariç, diğerleri ertesi gün çıkmayı talep etmişler, bunun üzerine çatışmalar şiddetlenmiştir. Peçevi tarihinde ise, Bektaş Hanın sarayını korumakla görevlendirilen Yeniçerilerin, Safevi hücumuna uğramaları üzerine ikinci çatışmanın başladığı ve diğer Yeniçerilerin arkadaşlarına yardıma gelmeleriyle bu çatışmanın bir katliama dönüştüğü bildiriliyor.

Tekrar başlayan çatışmada, Mir Fettah, Yar Ali ve Halef Han Narin Kuleye saklanırken, diğer Safevi askerleri Karanlık-Kapı civarına saklandılar. Gece

⁷² Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, c.II, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s.419.

⁷³ Evliya Çelebi, **Seyahatnamesi**, c.IV, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1986, s.1395.

karanlığını fırsat bilip kaçmak isteyenlerin çoğu nehirde boğuldu ve kalanlarını da Osmanlı askeri yakaladı. Safevi askerlerinden Karanlık-Kapıdaki 3-4.000 kadarına, tekrar çıkıp gitmeleri hakkında aman verildi. Bunlar çıkmayı kabul etmeyince tekrar çatışma başladı. Sultan Murad, Hüseyin ve Silahtar Paşayı, bunların teslim olmalarını sağlaması veya kabul etmemeleri durumunda katletmesi hakkında uyarıp, buraya yolladı. Bunun üzerine Mir Fettah, Halef ve Yar Ali Han teslim olup Silahtar Paşa tarafından hapis edildiler. Kalede savunmaya devam eden askerlerden canlı yakalananlar Otağın önünde, diğerleri kalenin içinde kılıçtan geçirildi. Canlı kalan 7-800 askere aman verilip, Mir Fettah oğlu ve beraberindeki 3-400 asker Karanlık-Kapıdan Diyale'ye doğru gittiler. Ancak Mısır askerleri arkalarından yetişip bunların da bir kısmı öldürüldü. Kaleden kurtulan ve savaş esnasında ölen askerlerin sayısı hususunda, kaynaklarda çelişkili rakamlar vardır. Sonuç olarak, Şah ordusuna ancak 300 askerin vardığı, 30.000 Safevi askerinden, 10.000'inin muhasara esnasında, 20.000'inin kuşatmanın bitiminden sonraki üç gün içinde öldüğü söylenebilir. Menzilnamede, kalan bu üç yüz askerin yolda diğer Osmanlı kuvvetlerince öldürüldüğünü, Katip Çelebi ise yağmurlu bir gecede bu askerlerin bir kubbenin altına sığındığını, kubbenin çökmesi sonucu hepsinin öldüğünü kaydediyor.

Bu çatışmalar bittikten sonra Sultan Murad, İmam-ı Azam'ın türbesini ziyaret etti ve ileri gelen devlet erkanını huzuruna kabul etti. Yine 20 Şaban - 27 Aralık'ta Büyük Mirahor Halil Ağa, Bağdad Fetihnamesini götürmek üzere İstanbul'a doğru yola çıktı ve Bağdad'ın yeniden inşası için çalışmalara başlandı. Bu esnada Bektaş Hanın vefatı üzerine, karısı tüm mallarıyla beraber babasına yollandı ve Yeniçeri Ağası Küçük Hüseyin Ağa, emrindeki 8.000 askere bir miktar daha asker eklenip, Bağdad muhafazasına vali olarak atandı (28 Şaban). Aynı gün, Rikabdar Mustafa Ağa Yeniçeri Ağası olarak, Tezkireci Musa Efendi Bağdad Kadısı olarak tayin edildi. Diyarbekir Beylerbeyi Derviş Mehmed Paşa, Trablus Şam'a nakledilip, yerine Silahtar Ahmed Ağa tayin edildi. Trablus Şam'daki Şahin Paşa Bosna'ya tayin edilip, Şehit olan Veziriazamın oğluna Zeha Eyaleti verildi. 15 Ocak (8 Ramazan)'da Musul defterdarı Otağ-ı Hümayun önünde katledildi.⁷⁴

Bağdad'ın fetih müjdesi, 17 Ocak 1639 (10 Ramazan 1048)'de Musa Paşanın Tatarı, 3 gün sonra 20 Ocak 1639 (13 Ramazan 1048)'de ise Mirahor Halil Paşa tarafından İstanbul'a ulaştırıldı ve İstanbul'da 20 gün şenlik yapıldı. Sultan Murad, Veziriazam Kemankeş Kara Mustafa Paşaya, Safevilerle yapılacak olan savaş veya barış görüşmelerine dair yetki verip, orduyla beraber Irak'ta bıraktı. Ardından Şeyhülislam Yahya Efendi bazı devlet erkanı ile beraber İstanbul'a dönmeye karar verdi. Sultan Murad, 14 Ocak 1639 (9 Ramazan 1048)'de Kazimiyye'ye geçti Üç gün burada dinlenmek üzere kaldığı esnada(15 Ocak) Bağdad baruthanesinde patlama olup, 800 hayvan ve iki yüz kadar asker öldü. Birkaç ev ve surların bir kısmı da yıkıldı. Bu patlama "*Safevilerin hilesine verilip*" tüm Şiiilerin öldürülmesi emredildi. Bağdad'da ve orduda affedilmiş ne kadar Şii varsa katledildi.⁷⁵

⁷⁴ Sahillioğlu, a.g.m., s.29.

⁷⁵ Mehmet Halife, *Tarih-i Gilmani*, Hazırlayan: Kamil Su, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, II. Baskı, Ankara 1986, s. 18.

IV- Sultan IV. Murad'ın İstanbul'a Dönüşü

Sultan 20 gün Bağdad'da kalıp, İmam-ı Azam, Şeyh Abdülkadir Geylani türbeleri ile Bağdad'ın yıkılan sur ve kulelerin onarım işlerini yoluna koydu. 17 Ocak 1639 (12 Ramazan 1048)'de İmam Musa (Kazimiyye)'den kalkıp, Diyarbekir'e doğru yola çıktı. Silahtar Paşa Rikab-ı Hümayun Kaymakamı olup, Kethüdası Çiftelerli Osman Ağaya Şam eyaleti verildi. Ruznameci Kethüdası Ali Ağa Silahtar Paşanın kethüdalığına getirildi. Sultan, İmam Musa'dan kalkıp, Tel-Kuş, Kasr-ı Sümeğe, Sadr-ı Decüyle ve Aşık Maşuk menziline geçip, altıncı menzilde Tekrit'e vardı. Bu menzilde, daha önce Musul'da alı konmuş olan Hint elçisi Mir Zarif, Sultanın huzuruna getirildi. Hint elçisi yazılan cevapnameyle beraber önce Veziriazamın yanına, oradan da Kapıcı Baş Arslan Ağa refakatında Hindistan'a yollandı. 20 Ocak (15 Ramazan)'da Rumeli Beylerbeyi Arslan Paşazadeye Vezirlik rütbesi verildi. Sultan; Kızılhan, Acısu, Karga Çimi, Ali Hammamı'nı geçip, 27 Ocak (22 Ramazan)'da Musul'a vardı ve bir gün kalındı. Daha önce İstanbul'da hapsedilmiş olan Safevi elçisi Maksut Han, İstanbul'dan deniz yoluyla Payas iskelesine, oradan da Musul'a varmıştı. Sultan sert bir dille yazdığı mektubunu, Hamza Paşazade isimli bir elçi ile beraber Safevilere ulaştırmak üzere Veziriazama yolladı.

Bir gün kalındıktan sonra, Han-ı İsmail, Kesik Köprü, Ak-Boğa, Demirkapu, Nüsaybin, Mardin altı ve Şuhud Pınarı menzilleri geçilip, 28 Ocak 1639 (1 Şevval 1048)'de Diyarbekir'e varıldı ve kış sebebiyle 70 gün burada kalındı. Burada Ramazan Bayramı geldiği için vezirler ve ulema, Sultanın elini öpüp bayramlaştılar. İmam-ı Azam türbesi için altın ve gümüş işlemeli Kapı, Kandil, Parmaklık ve Avizeler hazırlatılıp, Bağdad'a yollandı. Büyük Mirahor İbşir Mustafa Ağaya Budin Eyaleti verildi. Yine Diyarbekir'de, Kapı Ağası Mehmed Ağa vefat etmiş, Rumiye Şeyhi namıyla meşhur Nakşibendi Şeyhi, Sakarya Şeyhinin izinden gittiği ve 30-40.000 yandaşının çıkardıkları olaylar yüzünden idam edilmiştir. Sultan Murad 12 Zilhicce-16 Nisan'da Diyarbekir'den kalkıp, Şilbe, Zengiyan Köprüsü, Ergani Altı, Malatya(3 gün kalındı), Sivas (1 Muharrem - 3 gün kalındı), Ilıca (4 Muharrem), Tokat (2 gün kalındı), Lala Çayırı, Ankara ve oradan 6 Safer 1048 - 8 Haziran 1639'da İzmit'e varıldı. Burada Sultan Murad'ı, İstanbul'dan gelen devlet erkanı karşıladı. 8 Safer'de deniz yoluyla İstanbul'a geçen Sultan, Üsküdar'a geldi ve ayaklarındaki ağrıdan dolayı 2 gün Sinan Paşa köşkünde kalıp, 10 Safer - 12 Haziran'da muhteşem bir karşılama töreniyle şehre girdi. Bağdad'dan İzmit'e 65 Menzilde, 146 günlük bir zaman zarfında ulaşılmıştır. Günde ortalama 6 saatlik yürüyüşle, İstanbul'a gidiş ve dönüşüde toplam 393 saat yürüyüş yapılmıştır. Oturak yapılmasa, 65 günde gelinebilecek yol oturaklarla 6,5 ay sürmüştür. Gidiş ve dönüş toplam 13,5 ay sürmüştür. Gidişte 10, dönüşte 8 han sayılmıştır⁷⁶

⁷⁶ Sahillioğlu, a.g.m., s.30-35.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, kuruluşundan XVI. Yüzyıla kadar, birçok devletle ilişki içinde olmuştu ancak XVI. Yüzyılın başından XVII. Yüzyılın ortalarına kadar, Devletin doğudaki en büyük meselesi Safeviler oldu. IV. Murat'ın başa geçişinin hemen ardından yaşanan Bekir Subaşı isyanıyla, Osmanlı'nın en önemli eyaletlerinden biri olan Bağdad Safevilerin eline geçti. Doğudan gelen ticaret yolları üzerinde olmasının yanı sıra, içinde Sünniler için manevi bir değeri olan İmam-ı Azam Ebu Hanefi türbesinin bulunması, buna karşın Şiiilerin kutsal saydıkları Kerbela ve Necef'in de Bağdad eyaleti sınırları içinde yer alması, bölgenin hassasiyetini göstermiş. İki devlet de Bağdad'a sahip olmak için hiçbir fedakarlıktan kaçınmamıştır.

IV. Murat'ın ilk saltanat döneminde, Bağdad üzerine üç sefer düzenlendi. Sultanın henüz çocuk yaşta olması nedeniyle, Veziriazamların önderliğinde yapılan bu seferler hiçbir sonuca ulaşamadığı gibi, Bağdad ele geçirilemedi. Büyük askeri ve mali kayıplar verildi. 1632 yılında Sultan Murad, idareye tam anlamıyla hakim olduktan sonra, ilk hedefi Safeviler oldu. 1635'de Revan'a yürüdü ve 10 gün süren kuşatmanın ardından Revan Kalesi ele geçirildi. Ardından Bağdad'a yürüme düşüncesinde olan Sultan, hastalığı sebebiyle geri dönmek zorunda kaldı. Revan ise, bastıran kış mevsimini fırsat bilen Şah Safi tarafından, 6 ay sonra tekrar Safevi topraklarına katıldı.

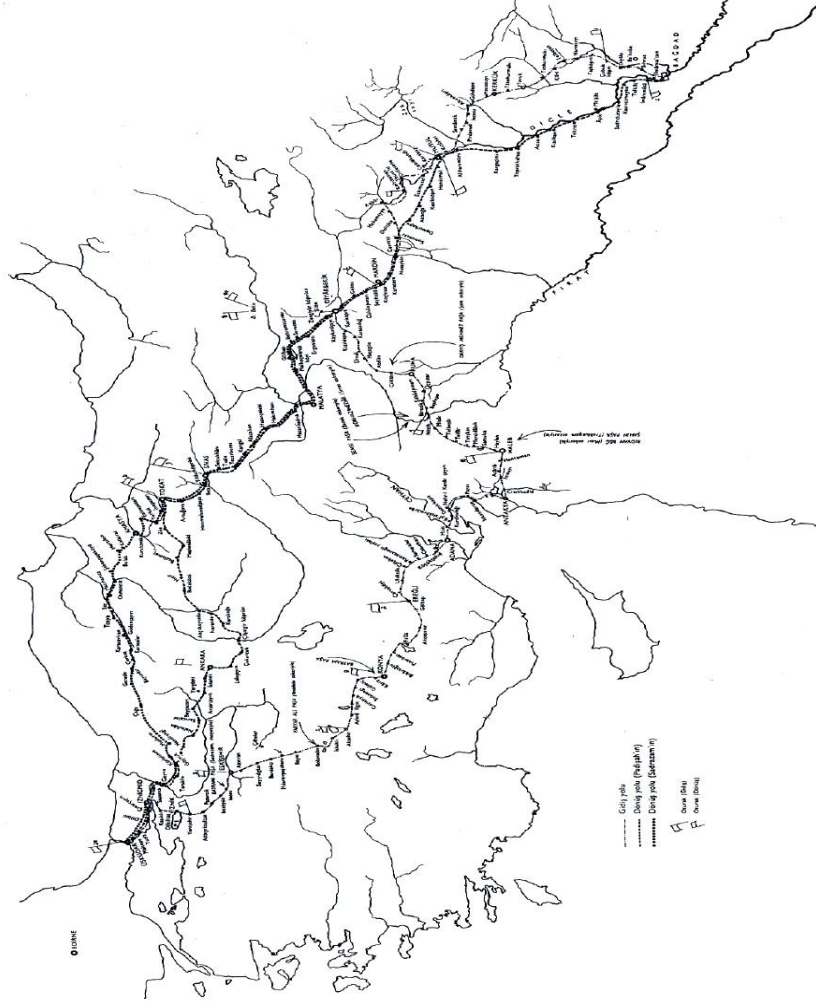
Bu kayıp, Sultan Murad'ın bizzat başında olacağı ikinci büyük Doğu seferini zorunlu hale getirdi. Nitekim Sultanın Safevilere duyduğu kin iyice artmıştı. 1636'dan itibaren, Doğu seferi hazırlıkları başlamıştı. 1638'de Sultan Murad, ordusunun başında Bağdad üzerine yürüdü. Musul'dayken, ordunun bir kısmını Revan üzerine yolladı ve ardından Bağdad kuşatıldı. 40 gün süren kuşatmadan sonra kale ele geçirildi. Sultan iyice şiddetlenen hastalığı yüzünden İstanbul'a dönmeye karar verdi ve Veziriazam Kara Mustafa Paşayı Bağdad'ta bırakarak, Safevilerle yapılacak barış görüşmelerine tayin etti. Veziriazam İran içlerine yürüyüşe geçtiği sırada, Safevi Şahı Safi barışa razı oldu. 1639'da Zehab Ovası yakınındaki Kasr-ı Şirin'de Safevilerle barış antlaşması imzalandı. Antlaşma metni, tasdiklenmek üzere İstanbul'a yollandı ve Sultanın onayından geçti. Böylece İran ve Osmanlı arasında uzun yıllar sürececek bir barış dönemi başladı. Kasr-ı Şirin'de çizilen sınır ise günümüze kadar geçerliliğini korudu. Keza bu sınırlar emperyalist müdahaleler tarafından belirlenmeyen ve neredeyse 370 yıldır değişmeyen tek sınır olarak halen geçerliliğini korumaktadır.

DEĞERLENDİRME

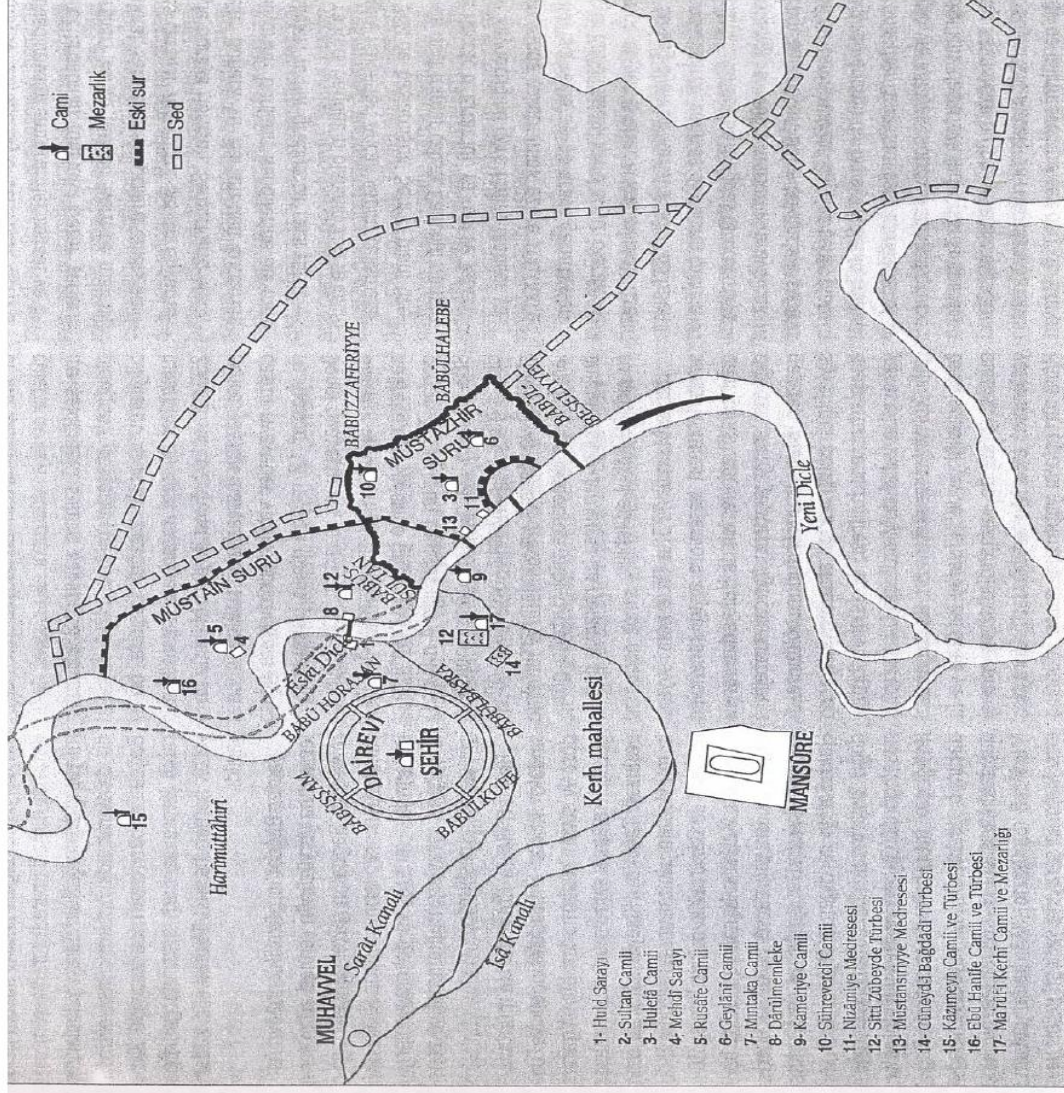
IV. Murad 11 yaşında tahta geçti. Ancak Valide Kösem Sultan'ın ihtirasları yüzünden iktidarı ele geçirmesi kolay olmadı. Rüşveti, adam kayırmayı engelledi. Tütünü, alkolü yasakladı. Düzeni hem devlete hem sokaklara getirdi. Tarihin en muktedir liderlerinden biri oldu. "Bağdat'ı almaya çalışmak, Bağdat'ın kendinden daha mı güzeldi ne!" sözüyle dinamizmini dile getirdi. Ordusunun başında sefere çıktı, "Bağdat Fatihî" oldu. öte yandan Osmanlı insanı tarafından kendi yasaklarına riayet etmeyen, baskıcı bir padişah olarak görüldü. Bu dönemde Nef'i, Hezarfen Ahmet Çelebi, Lagari Hasan Çelebi, Bekri Mustafa, Evliya Çelebi gibi şahsiyetler nam saldı nitekim Şair Nef'i hicivleriyle ünlü bir divan şairidir, döneminin devlet adamlarını çarpık düzenini hicvetmektedir. Bazen hicivleri yüzünden başı derde giren Nef'i padişah tarafından defalarca uyarılmıştır ancak padişaha söz vermesine rağmen hiciv yazmaya devam edip Vezir Bayram Paşa hakkında hiciv kaleme alınca IV. Murat'ın emriyle 1635 yılında boğdurularak idam edilmiştir.

Hezarfen Ahmet Çelebi ve Lagari Hasan Çelebi'nin uçmak konusunda başarılı çalışmaları vardır. IV. Murat önceleri bu çalışmaları desteklemiştir. Ancak daha sonra yanındaki devlet adamları tarafından ola ki bunların başarılı olması durumunda tebaa tarafından kendi saltanatının sorgulanacağına ikna edilerek bu çalışmalara desteğinin kesilmesi sağlanmıştır. Akabinde Hezarfen Ahmet Çelebi Cezayir'e, Lagari Hasan Çelebi ise Kırım'a sürgün edilmiştir. Sürgünden önce padişahın şöyle söylediği rivayet edilir: **"Sizin gibi adamlar pek korkulacak adamlardır. Her ne muradınız varsa elinizden gelir. Bu yüzden bekanız caiz değildir."**

Haremin siyaset üzerindeki tesiri, asilerin talepleri gibi sorunsallar yanında yeniliğe açık olmayan konservatif bir yapının varlığı lidere otoriteyi sindirme yoluyla insanlara kabul ettirme düşüncesi sağlamıştır bu nazarda gidilen uygulamaların uzun vadeli olamadığı gibi kısa vadede de insanların tepkilerine yol açması kaçınılmaz olmuştur liderlik vasfını mevcut şartlar altında en iyi biçimde değerlendirmeye çalışan Sultan gerek fiziki gerek zihni melekelerini bu istikamette yola sermiştir ancak bir liderin başarılı olabilmesi sadece liderin vasıflarını haiz bir durum değildir bunun yanında kurumların ve yürütücü grupların rolü yadsınamaz bir gerçektir binaenaleyh kurumların dinç olması elzemdir. Osmanlı Sultanı ile Batılı kral arasındaki en büyük farklardan birisi de budur öyle ki Osmanlı devlet yönetiminde padişah temsil yetkisine sahip olmakla hiyerarşide işleyen bir düzen içinde yönetime hatt-ı hümayunuyla yön veriyordu, kurumlarda bozulmalar başlayınca Sultan Murad elinden gelinin en iyisini sergilemiş bu durumda Bağdat'ın fethine mazhar olmuştu.

Halil Sahillioğlu, "Sultan IV. Murad'ın Bağdad Seferi Menzilnamesi.", **Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, c.II, S.3-4, Ankara 1993, s.17.

KAYNAKÇA

VESİKA MECMUALARI

Hutut-ı Hümayun Suretleri, İ.Ü Nadir Eserler Bölümü, Türkçe Yazmalar, Nr. 6110.

VEKAYİNAMELER

EVLIYA ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c.IV, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1986.

HAFIZ HÜSEYİN AYVANSARAYI, *Mecmua-i Tevarih*, Hazırlayanlar: Fahri Ç. Derin, Vahid Çabuk, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1985.

KATİP ÇELEBİ, (Hacı Halife), **Fezleke**, c.II, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul 1287.

MEHMET HALİFE, *Tarih-i Gilmani*, Hazırlayan: Kamil Su, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, II. Baskı, Ankara 1986.

MUSTAFA NAİMA EFENDİ, **Tarih-i Naima, Ravzat-el Hüseyin fi Hülasat-ül Ahbar el-Hafikiyn**, c.II-III, Haz. Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yayınevi, Bahar Matbaası, İstanbul 1968.

PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ, **Peçevi Tarihi**, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, c.II, Kültür Bakanlığı Yayınları, II. Baskı, Ankara 1992.

TOPÇULAR KATİBİ ABDÜLKADİR (KADRİ) EFENDİ, **Topçular Katibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)**, c.II, Haz. Ziya Yılmaz, T.T.K. Yayınları, T.T.K. Basımevi, Ankara 2003.

ARAŞTIRMA ESERLERİ

ABBASLI, Mirza, "Safevilerin Kökenine Dair", **Bellekten**, c.40, S.158, T.T.K. Basımevi, Ankara 1976.

ATEŞ, Abdurrahman, **Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2001.

AYKUT, Nezih, "IV. Murad'ın Revan Seferi Menzilnamesi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, **Tarih Dergisi**, S.34, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1984.

BAŞAR, Fahamettin, "Safeviler", **D.G.B.İ.T.**, c.IX, Çağ Yayınları, İstanbul 1989.
DANIŞMEND, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c.III, Türkiye Yayınevi, II. Baskı, İstanbul 1962.

- ED-DURİ, Abdülaziz, "Bağdad" (Genel Bakış), **T.D.V.İ.A.**, c.IV, İstanbul 1991.
- EFENDİYEV, Oktay, "Şah Tahmasb'ın Şahsiyetine Dair", **T.A.**, c.VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- ERAVCI, H. Mustafa, "Safevi Hanedanı", **T.A.**, c.VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- GÜÇER, Lütfi, **XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, Sermet Matbaası, İstanbul 1964.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, "Bağdad - Osmanlı Dönemi", **T.D.V.İ.A.**, c.IV, İstanbul 1991.
- HAMMER, Joseph Von, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c.V, Çev. Mehmed Atabey, Haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1992.
- İŞBİLİR, Ömer, "Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmali; I Ahmed Devri İran Seferleri Örneği", **T.A.**, c.X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- KEVSERANİ, Vecih, **Osmanlı ve Safevilerde Din-Devlet İlişkisi**, Çev. Muhlis Canyürek, Denge Yayınları, İstanbul 1992.
- KILIÇ, Remzi, **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı - İran Siyasi Antlaşmaları**, Tez Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2001.
- KOÇ, Ümit, "Klasik Dönem Osmanlı Sanayii Üzerine Bir Değerlendirme (1500-1605)", **T.A.**, c.X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- OCAK, Ahmet Yaşar, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, 15. ve 17. Yüzyıllar**, İstanbul 1999.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi (Bağdat Seferi Harp Jurnalı)", **Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, c.II, S. 3-4, T.T.K. Basımevi, Ankara 1993.
- ŞAHİN, İlhan, "1638 Bağdad Seferinde Zahire Nakline Memur Edilen Yeni-İl ve Halep Türkmenleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, **Tarih Dergisi**, S. 33, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1982.
- ÜNAL, Tahsin, "Savaşa Çıkan Osmanlı Ordusunda Lojistik İşleri (IV. Murad'ın Bağdad Seferi Hazırlıkları)", **Türk Kültürü Dergisi**, S. 58 (Ordu Sayısı), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ağustos 1967.
- YANS, Kerim, **IV. Murad Devrinde Osmanlı - Safevi Münasebetleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, O.M.M.T. Kürsüsü, İstanbul 1977.